

Politiets adgang til bruk av skytevåpen

Kandidatnummer: 558

Leveringsfrist: 25/11-2008

Til sammen 17735 ord

28.11.2008

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	Oppgavens tema – problemstilling	1
1.2	Avgrensning – temaer som ikke blir behandlet i oppgaven	2
1.3	Begrepsforklaringer	3
1.3.1	Skytevåpen	3
1.3.2	Bruk av skytevåpen	3
1.3.3	Gjerningsmannen	3
<u>2</u>	<u>RETTSKILDER OG HJEMMELSGRUNNLAG</u>	<u>4</u>
2.1	Rettskildebildet	4
2.1.1	Grunnloven	4
2.1.2	Internasjonal rett (EMK)	4
2.1.3	Politoloven	5
2.1.4	Instrukser	6
2.1.5	Forarbeider	6
2.1.6	Rettspraksis	6
2.2	Hjemmelsgrunnlag	7
2.2.1	Regelverket (politoloven)	7
2.2.2	Straffeloven §§ 47 og 48	7
2.2.3	Legalitetsprinsippet	10
<u>3</u>	<u>POLITIMYNDIGHETEN</u>	<u>12</u>
3.1	Innledning	12
3.2	Politivirkksomhetens mål	12
3.3	Politiets oppgaver	13

3.4	Politiets fullmakter	14
<u>4</u>	<u>BEVÆPNING MED SKYTEVÅPEN</u>	<u>16</u>
4.1	Oppbevaring, utlevering og bevæpning med skytevåpen	16
4.1.1	Generelt om oppbevaring og utlevering av skytevåpen	16
4.1.2	Generelt om bevæpning	16
<u>5</u>	<u>POLITIETS BRUK AV SKYTEVÅPEN</u>	<u>19</u>
5.1	Innledning	19
5.2	Behovsprinsippet	20
5.2.1	Generelt	20
5.2.2	Kravet til nødvendighet	21
5.2.3	Subsidiaritetsprinsippet	22
5.3	Proporsjonalitetsprinsippet	27
5.4	Proporsjonalitetsprinsippet i våpeninstruksen	28
5.4.1	Forholdsmessighet der det er besluttet bruk av skytevåpen	29
<u>6</u>	<u>VÅPENINSTRUKSENS VILKÅR FOR BRUK AV SKYTEVÅPEN</u>	<u>33</u>
6.1	Våpeninstruksen § 19 andre ledd bokstav a	34
6.1.1	Kravet til situasjonen – trussel	34
6.1.2	Når må trusselen foreligge?	35
6.1.3	Tillater instruksen preventive inngrep?	37
6.1.4	Nødvendig for å hindre tap av menneskeliv eller alvorlig personskaide	38
6.2	Våpeninstruksen § 19 andre ledd bokstav b	39
6.2.1	Hvilke personer retter bestemmelsen seg mot?	40
6.2.2	Hvilke situasjoner retter bestemmelsen seg mot?	46
6.3	Våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav c	48
6.3.1	Vern av utenlandsk eiendom	49

6.3.2	Vern av særlige viktige samfunnsinteresser	51
<u>7</u>	<u>FORHOLDSMESSIGHETSKRAVET ETTER VÅPENINSTRUKSEN § 21</u>	<u>53</u>
7.1	Begrunnelsen for det skjerpede forholdsmessighetskravet	53
7.2	Situasjonen som våpeninstruksen § 21 regulerer	54
<u>8</u>	<u>HVILKE BEVISMESSIGE KRAV MÅ FORELIGGE FØR SKYTEVÅPEN KAN BENYTTES?</u>	<u>56</u>
8.1	Beviskravet for at de materielle vilkår i våpeninstruksen er oppfylt	56
8.2	Beviskravet om rett gjerningsperson	57
<u>9</u>	<u>VÅPENINSTRUKSENS FORHOLD TIL EMK OG NORGES FOLKERETTSLIGE FORPLIKTELSE</u>	<u>59</u>
<u>10</u>	<u>OPPSUMMERING</u>	<u>62</u>
<u>11</u>	<u>LITTERATURLISTE</u>	<u>64</u>
11.1	Lover	64
11.2	Instrukser	64
11.3	Konvensjoner	64
11.4	Forarbeider m.m.	64
11.5	Rettslitteratur	65
11.6	Dommer (Norsk Retstidende)	65

1 Innledning

Norge har ingen tradisjon for at polititjenestemenn skal bære skytevåpen i den daglige tjenesten. Sett fra et politisk perspektiv har det vært enighet rundt dette spørsmålet, og det synes som om ordningen med et ubevæpnet politi ønskes opprettholdt og videreført. Det er flere grunner til at Norge ikke har villet utstyre politiet med våpen i den daglige tjenesten, men den viktigste årsak er den grunnholdning i vår rettstradisjon om at politiet ikke skal benytte sterkere virkemidler enn det som strengt tatt er nødvendig i den aktuelle situasjonen. I tillegg til dette kommer det forhold at våpen er meget farlig, og kan føre til alvorlige og uopprettelige skader, både for den våpenet er ment mot, men også andre personer enn tilsiktet.

Selv om politiet ikke er bevæpnet i den daglige tjenesten, er det spesielle situasjoner der politiet bevæpner seg. I slike ekstraordinære situasjoner må politiet være forberedt på et bredt spekter av hendelser som kan kreve en større velorganisert politiinnsats, herunder bevæpning og i ytterste konsekvens bruk av skytevåpen.

Gjeldende våpeninstruks¹ for politiet bygger på et sivilt og ubevæpnet politi, og den gir bare adgang til bevæpning i spesielle situasjoner, og skytevåpen kan kun benyttes som en siste utveg når lempeligere midler enten ikke har ført frem eller må antas klart utilstrekkelige.

1.1 Oppgavens tema – problemstilling

Oppgaven skal handle om de rettslige rammene for politiets bruk av skytevåpen. Oppgaven skal søke å svare på i hvilke tilfeller politiet har adgang til å benytte skytevåpen i tjenestesammenheng, altså hvilke rettslige rammer eksisterer for politiets bruk av skytevåpen. Politiets hjemmelsgrunnlag for bruk av skytevåpen følger av Lov om politiet

¹ Våpeninstruks for Politiet gitt av Justisdepartementet 1. august 1989 med hjemmel i Lov av 13. mars 1936 om politiet (gammel politilov). Heretter kalt våpeninstruks.

av 8. april 1995 nr. 53 (heretter kalt politiloven) § 6 og våpeninstruksen § 19. I oppgaven skal det drøftes hvordan disse hjemlene er å forstå.

1.2 Avgrensning – temaer som ikke blir behandlet i oppgaven

De taktiske og etiske vurderinger av om, når og hvordan skytevåpen må eller bør benyttes innenfor de rettslige rammer, ligger utenfor oppgavens tema. Det samme gjelder spørsmålet om hvordan en innsats med skytevåpen skal organiseres, dvs. tilrettelegges, gjennomføres og ledes. Taktiske omstendigheter vil bare berøres i den grad det er nødvendig ved drøftelsen av de rettslige spørsmålene.

Likeledes vil ikke oppgaven behandle eventuelle erstatningsrettslige spørsmål som kan oppstå i forbindelse med skader politiet har forvoldt ved bruk av skytevåpen. Også politiets ulovlige bruk av skytevåpen, og konsekvensene av dette, for eksempel disiplinære reaksjoner for aktuelle tjenestemenn, vil bli holdt utenfor behandlingen av oppgaven. Dette vil si våpenbehandling som ikke samsvarer med regelverket, og kan medføre forskjellige reaksjoner, så som alminnelig tjenstlig tilrettevisning, jfr. Lov om statens tjenestemenn m.m. av 3. april nr. 3 § 14. nr. 2, formelle ordensstraffer, jfr. tjenestemannsloven § 14, og avskjed, jfr. tjenestemannsloven § 15.

Opgaven vil heller ikke ta for seg de straffereaksjoner som kan komme på tale ved uforsiktig omgang med skytevåpen, som er omhandlet i Alminnelig borgelig straffelov av 1902 (heretter straffeloven eller strl.) § 352, samt brudd på straffelovens bestemmelse om forsettlig brudd på tjenesteplikter i 324, og reglene om grov uforstand i tjenesten, jfr. strl. § 325.

Våpeninstruksen behandler ulike situasjoner hvor politiet kan befatte seg med våpen, herunder § 3 om avlivning av dyr. Disse bestemmelsene blir ikke omhandlet i denne oppgaven. Likeledes §§ 4-7 om oppbevaring og utlevering, §§ 10 og 11 om bevæpning, og § 24 om rapportering. Imidlertid har jeg tatt inn et eget avsnitt i kap. 4 som omhandler oppbevaring og utlevering, samt bevæpning. Disse reglene har ingen innflytelse på forståelsen av når politiet har rett til å bruke skytevåpen, men de er av avgjørende betydning for når det faktisk blir skutt. Jeg vil derfor i korte trekk angi hovedpunktene i disse reglene, men ingen dyp analyse. Da oppgavens sentrale tema er å behandle de

materielle vilkårene for politiets bruk av skytevåpen, vil ikke de formelle og prosessuelle vilkår behandles.

1.3 Begrepsforklaringer

1.3.1 Skytevåpen

Våpeninstruksen § 1 definerer skytevåpen som revolver, pistol, repetervåpen og automatvåpen.

Dette omfatter både håndvåpen, slik som pistol og revolver, og rifler. For begge kategoriene gjelder at de både kan være enkeltskudds, halvautomatiske eller helautomatiske.

1.3.2 Bruk av skytevåpen

Kapittel V i våpeninstruksen omhandler bruk av skytevåpen. I videre forstand kan man definere all bæring som bruk, men i våpeninstruksen er dette begrepet snevret inn til å bare omfatte bruk som resulterer i et avfyrt skudd. Dette kommer til uttrykk i våpeninstruksens kapittel V, samt § 24 om innrapportering. Jeg legger våpeninstruksens definisjon til grunn for hva som menes med bruk av skytevåpen, og i de tilfeller jeg nevner ”bruk” i oppgaven skal dette forstås den bruk som resulterer i avfyrt skudd.

1.3.3 Gjerningsmannen

Politiets motstander er i oppgaven betegnet som gjerningsmannen. Denne betegnelsen gjelder uavhengig av hvilken rettslig status gjerningsmannen har.

2 Rettskilder og hjemmelsgrunnlag

2.1 Rettskildebildet

Tradisjonelt har rettsgrunnlaget for politiets organisasjon og virksomhet, spesielt reguleringen av myndighetsutøvelsen – herunder politiets bruk av maktmidler – vært fragmentert og spredt, til dels også lite oversiktlig. Rettskildebildet innenfor den delen av politiretten som omhandlet i denne avhandlingen, lider av at det ikke finnes mange kilder, samt at de som finnes er spredt på ulike nivåer av formell trinnhøyde. Nivåene spenner fra lovgivning i den ene enden, til instruksjer og rundskriv i den andre.

2.1.1 Grunnloven

I Grunnloven² er det ingen bestemmelser som omhandler når og i hvilken utstrekning politiet kan anvende makt. Imidlertid har Grunnloven en bestemmelse i § 99, 2. ledd som regulerer i hvilken utstrekning det kan benyttes militær makt mot borgerne, men denne bestemmelsen kan ikke sies å være spesielt myntet på politiets adgang til bruk av makt. Grunnen til dette har historiske årsaker, da det første politikorps som kunne benyttes som maktorgan, ble opprettet nesten et halvt århundre etter at grunnloven kom i stand³.

2.1.2 Internasjonal rett (EMK)

Hva gjelder Grunnloven, ble det i 1994 gjort et tillegg gjennom opprettelsen av § 110 C, der det fremkommer at ”det påligger Statens Myndigheter at respektere og sikre

² Lov av 17. mai 1814 – Kongerigets Norges Grundlov, given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de mai 1814.

³ Jfr. Tor-Geir Myhrer, Som siste utvei, s. 24.

Menneskerettighetene”.⁴ Gjennom denne tilføyelsen, og gjennom opprettelsen av menneskerettsloven av 21. mai 1999 nr. 30⁵, har det tilkommet bestemmelser som vil legge begrensninger på hvilken bruk av skytevåpen som kan hjemles i vår nasjonale lovgivning. Gjennom dette lovverket er Norge forpliktet til å følge de regler som følger av Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK)⁶. Av særlig interesse knyttet til politiets bruk av skytevåpen, er det EMK artikkel 2, om retten til liv som spiller en sentral rolle. Det nærmere innhold av EMK fastlegges, og utvikles av Den europeiske menneskerettighetsdomstol (EMD), og følgelig har avgjørelser truffet fra denne domstolen rettskildemessig betydning i spørsmålet om politiets adgang til bruk av skytevåpen i Norge. Det fremgår også av politiloven § 3, om forholdet til folkeretten, at loven gjelder med de begrensninger som er anerkjent i folkeretten eller følger av overenskomst med fremmede stater.

2.1.3 Politiloven

Den sentrale loven på området er politiloven av 1995, nr. 53. Den aktuelle bestemmelsen som hjemler politiets maktbruk, herunder bruk av skytevåpen er lovens § 6. Imidlertid finnes det ingen reguleringer om bruk av skytevåpen i formell lov. Disse reguleringene må man søke å finne i andre reguleringer som omhandler bruk av våpen i polisiær sammenheng.

Frem til 1995 var også straffeloven § 48, 3. ledd en sentral del av hjemmelsgrunnlaget, og følgelig en del av rettskildebildet. I pkt. 2.2.2 skal jeg redegjøre for om denne bestemmelsen har noen selvstendig betydning ved siden av politiloven § 6 annet og fjerde ledd.

⁴ Tilføyd ved grunnlovsbeslutning 15 juli 1994 nr. 675.

⁵ Lov av 21 mai 1999 nr. 30 om Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettighetsloven).

⁶ Den europeiske menneskerettighetskonvensjon av 4. november 1950. Heretter kalt EMK.

2.1.4 Instrukser

Siden politiloven ikke har bestemmelser om politiets bruk av skytevåpen, er det utarbeidet interne instrukser for hvordan politiet skal forholde seg i ulike situasjoner. I relasjon til politiets bruk av skytevåpen, er det først og fremst våpeninstruksen og Alminnelig tjenesteinstruks for politiet (politiinstruksen)⁷ som er relevante. Politiinstruksen er en generell instruks om politiets tjeneste, herunder politiets bruk av makt. Våpeninstruksen er politiets interne instruks om bruk av våpen og skytevåpen. I forhold til politiinstruksen er det særlig bestemmelsene i instruksens kapittel 3 om virkemidler, som både inneholder en bestemmelse om alminnelig regler om politiinngrep (§ 3-1) og en særskilt regel om politiets bruk av makt (§ 3-2) som er av interesse.

2.1.5 Forarbeider

Som påpekt i pkt. 2.1.3 inneholder politiloven ingen regulering av politiets bruk av skytevåpen, og derfor er forarbeidene sparsommelige når det gjelder politiets bruk av dette virkemiddelet. Ot.prp. nr. 22 (1994-1995) Om lov om politiet (politiloven), er likevel relevant, og de bidrar til å redegjøre for innholdet i politiloven § 6.

Av interesse for rettskildebildet er også de forarbeider som er utarbeidet i forbindelse med de instrukser som gjelder internt i politiet. Imidlertid er ikke forarbeidene til våpeninstruksen alminnelig tilgjengelig, men det er utarbeidet veiledninger i instruksen til de enkelte bestemmelser, og disse kan til en viss grad fylle samme funksjon som forarbeider til vanlige lover.

2.1.6 Rettspraksis

Det foreligger ikke omfattende praksis om politiets bruk av skytevåpen, og det er svært sjeldent at saker der politiet har benyttet skytevåpen kommer til retten. Dette har sammenheng med at norsk politi ikke er bevæpnet, og at det i meget liten grad løsnes skudd.

⁷ Alminnelig tjenesteinstruks for politiet (politiinstruksen) av 22. juni 1990.

2.2 Hjemmelsgrunnlag

2.2.1 Regelverket (politiloven)

Politiet er gitt oppgaver som skal verne om viktige samfunnsinteresser. Politiets oppgaver er regulert i politiloven § 2. Oppgavene går ut på å gripe inn overfor personer som truer eller er til fare for person, eiendom, fellesgoder eller den offentlige orden og sikkerhet. For å løse disse oppgavene er politiet gitt adgang til å bruke forskjellige midler for å nå sine mål, herunder i ytterste konsekvens bruk av skytevåpen.

Politiets våpenbruk er ikke regulert i lov, men det finnes en generell hjemmel om forholdsmessig bruk av makt i politiloven § 6, 2. og 4. ledd. Imidlertid er bestemmelsene om bruk av skytevåpen inntatt i våpeninstruksen. Etter dette er hjemmelsgrunnlaget for de rettslige rammer for politiets bruk av skytevåpen politiloven av 4. august 1995 § 6, 2. og 4. ledd, jfr. våpeninstruks for politiet av 1. august 1989 kapittel V, om bruk av våpen.

2.2.2 Straffeloven §§ 47 og 48

Etter den gamle politiloven fra 1936, som 1995-loven avløste, fantes det ingen positiv hjemmel for politiets adgang til å bruke makt. I situasjoner der maktanvendelse ble satt på spissen ble gjerne strl. § 47 og § 48 anført som hjemmel for lovlige ordenstiltak hvis foranledningen til maktanvendelsen eller inngrepet var en ”uavvendelig fare”, et ”rettsstridig angrep” eller det var behov for slik pågripelse som nevnt i strl. § 48 tredje ledd. Hjemmelen for politiets maktanvendelse fulgte de prinsipper som er nedfelt i straffeloven § 47 og § 48 tredje ledd, jfr. første og annet ledd. Var vilkårene etter denne bestemmelsen oppfylt, det vil si forholdsmessighetsprinsippet og formålsregelen ivaretatt, var også politiets inngripen rettmessig. Det er grunn til å nevne at bestemmelsene i straffeloven §§ 47 og 48 ikke var hjemler for politiets maktanvendelse etter den gamle politiloven av 1936, men de var med på å gjøre ellers straffbare handlinger straffefri i de tilfellene det ble brukt makt fra politiets side.

2.2.2.1 Har straffeloven §§ 47 og 48 noen selvstendig betydning for spørsmålet om politiets bruk av skytevåpen ved siden av politiloven § 6?

Spørsmålet er om det er nødvendig og hensiktsmessig å operere med straffeloven §§ 47 og 48 som hjemmelsgrunnlag etter at politiets rett til å anvende maktmidler er positivt hjemlet i politiloven § 6 annet og fjerde ledd.

Det er flere forhold som gjør at man i utgangspunktet må svare benektende på dette spørsmålet.

For det første er politiloven § 6 annet og fjerde ledd en spesialregel i forholdet til politiets maktanvendelse, slik at de generelle bestemmelsene i strl. § 47 og § 48 har underordnet betydning i relasjon til dette spørsmålet. Lex specialis prinsippet gir politiloven den positive hjemmel til politiets bruk av skytevåpen i de tilfelle spørsmålet om maktanvendelse kommer på spissen.

For det andre er det lagt til grunn av Straffelovkommisjonens delutredning VII⁸ at strl. § 48 tredje ledd har mistet sin betydning for så vidt gjelder vurderingen av om politiets maktutøvelse var nødvendig og forsvarlig etter denne bestemmelsen.

Etter vedtakelsen av politiloven av 1995 er det klart at straffeloven §§ 47 og 48 har blitt mindre sentrale hjemler for politiets maktanvendelse. Dog kan det oppstå helt spesielle situasjoner hvor politiloven og våpeninstruksen ikke er dekkende. Slik sett kan bestemmelsene i straffeloven § 47 og § 48 være selvstendige eller supplerende hjemler for politiets bruk av makt.

⁸ NOU 2002: 4 Ny straffelov side 219:

”Etter vedtakelsen av reglene om utførelsen av polititjenesten i politiloven av 4. august 1995 nr. 53, jfr. særlig § 6 annet ledd, har tidl. Utk. § 26 tredje ledd [tilsvarer § 48 tredje ledd] mistet sin betydning for så vidt gjelder vurderingen av om politiets maktutøvelse var nødvendig og forsvarlig etter § 26 [tilsvarer § 48 tredje ledd]”.

Imidlertid har Høyesterett vurdert spørsmålet i en sak som var oppe i 2007⁹. Saken gjaldt blant annet spørsmål om straff for tre polititjenestemenn for maktbruk ved pågripelse. Det var anført fra påtalemyndighetens side at lagmannsretten hadde anvendt feil vurderingsnorm når den vurderte kriteriene ut ifra strl. § 48 tredje ledd. Etter påtalemyndighetens side skulle de anvendt kriteriene i politiloven § 6, som gir regler for hvordan polititjenesten skal utføres.

Ved vurderingen av spørsmålet viste Høyesterett til forarbeidene til politiloven¹⁰ og sier at det ikke har vært hensikten å la politiloven § 6 komme i stedet for straffeloven § 48 tredje ledd. Videre konkluderer Høyesterett i avsnitt 27 følgende om hvordan forarbeidene skulle tolkes og førstevoterende uttalte om dette: ” På denne bakgrunn forstår jeg forarbeidene slik at formålet først og fremst har vært å gi en kodifisering av politiets ulovfestede fullmakter, herunder adgangen til å utøve makt. Dette underbygger at det ved vedtakelsen av politiloven ikke har vært hensikten å foreta noen endring med hensyn til anvendelsen av straffeloven § 48 tredje ledd ved den strafferettslige vurdering av politiets handlinger ved pågripelser.”

Videre konkluderer førstevoterende i avsnitt 32 om spørsmålet: ” Jeg må etter dette konkludere med at spørsmålet om straffrihet for polititjenestemenns handlinger i forbindelse med pågripelse fortsatt må vurderes ut fra straffeloven § 48 tredje ledd, det vil si at avgjørelsen vil måtte bero på om handlingen har vært nødvendig og om den må anses « ubetinget utilbørlig »”.

Den samme saken som Rt. 2007 side 1172 ble på ny behandlet i Høyesterett året etter¹¹. I denne dommen stadfester høyesterett følgende om spørsmålet i avsnitt 22, og førstevoterende uttaler at han legger den samme rettsoppfatning til grunn for sin drøftelse.

Sett i lys av den rettspraksis som foreligger, må svaret på spørsmålet om hvorvidt strl. § 47 og 48 har noen selvstendig betydning ved siden av politiloven § 6 besvares positivt.

⁹ Rt. 2007 side 1172

¹⁰ Ot.prp. nr. 22 (1994-1995) Høyesterett viste her til side 18 i proposisjonen.

¹¹ Rt. 2008 side 696

2.2.3 Legalitetsprinsippet

2.2.3.1 Innledning

Legalitetsprinsippet går ut på at visse tiltak på grunn av sitt innhold krever hjemmel i lov. Det klare utgangspunkt i norsk rett er at offentligrettslige inngrep i privates rettssfære krever et kompetansegrunnlag. Legalitetsprinsippet innebærer at myndighetene må ha et hjemmelsgrunnlag i de tilfeller de vil gjøre inngrep overfor borgerne¹². Særlig viktig er hjemmelsgrunnlaget dersom midlene som brukes er av slik inngripende karakter at de kan få alvorlige konsekvenser for den som rammes, og det vil av legalitetsprinsippet følge et krav om en særlig hjemmel for inngrepet¹³.

Konkret innebærer legalitetsprinsippet først og fremst et krav om at vedkommende tjenestehandling må ha grunnlag eller hjemmel i den aktuelle rettsregelen, samt må inngrepet eller tiltaket gjennomføres på den måte, eller etter den prosedyre som regelen foreskriver¹⁴.

Legalitetsprinsippet har nær saklig sammenheng med et annet viktig prinsipp – lex superior-prinsippet, som foreskriver at det ikke kan handles i strid med noe som er fastsatt ved regler av høyere rang¹⁵. Samlet utgjør disse to prinsippene de viktigste rettslige skrankene for politiets myndighetsutøvelse.

2.2.3.2 Legalitetsprinsippets betydning for politiets bruk av skytevåpen

Legalitetsprinsippet setter grenser for hva myndighetene kan foreta seg av inngrep overfor borgerne der lovhjemmel ikke finnes. I de tilfeller politiet har besluttet å bruke så drastiske virkemidler som skytevåpen mot en gjerningsmann, er dette inngrep i den personens rett til frihet fra integritetskrenkelser, og det er i disse tilfellene påkrevd med hjemmel i formell

¹² Eckhoff/Smith: Forvaltningsrett (6. utg. 1998) side 237.

¹³ Tor-Geir Myhrer: Som siste utvei, side 29.

¹⁴ Augelend mfl. Politirett (2. utg. 2004) side 399.

¹⁵ Augelend mfl. Politirett (2. utg. 2004) side 399.

lov, vedtatt etter reglene i Grunnloven, jfr. det som er sagt ovenfor i pkt. 2.2.3.1. Skal politiet ha anledning til å gjøre bruk av skytevåpen, må det foreligge et særskilt hjemmelsgrunnlag som gjør slik bruk rettmessig.

Til spørsmålet om politiet har adgang til å benytte skytevåpen som maktmiddel, finnes den aktuelle hjemmelen i politiloven § 6 fjerde ledd. Her står det at ”Politiet kan anvende makt under tjenesteutførelsen i den utstrekning det er nødvendig og forsvarlig”. Imidlertid er det ikke gitt opplysninger om bruk av det sterkeste maktmiddelet politiet har til rådighet – bruken av skytevåpen. I relasjon til politiets hjemmel for bruk av våpen blir spørsmålet om maktbegrepet i politiloven § 6 fjerde ledd også dekker bruk av skytevåpen.

Det er ikke noen legaldefinisjon av ordet ”makt” i politiloven, ei heller finnes det en avgrensning av begrepet, slik at det av den grunn skulle vært naturlig å utelukke bruk av skytevåpen. Ordlyden peker dog i retning av at våpenbruk også er en del av begrepet ”makt” i relasjon til § 6 fjerde ledd.

I Ot. prp. nr. 22 (1994-95) er det gitt opplysninger som peker i retning av at også bruk av skytevåpen er en del av maktbegrepet i loven. Her står det blant annet på side 18 at ”Den sterkeste form for maktbruk er bruk av skytevåpen”. Konklusjonen etter dette kan langt på vei sies å bli at bestemmelsen i politiloven hjemler maktutøvelse med skytevåpen.

Politiets bruk av skytevåpen er regulert i våpeninstruksen for politiet av 1. august 1989 kapittel V, om bruk av våpen. Denne er gitt med hjemmel i den gamle politiloven fra 1936. Samlet sett er det antatt at politiloven, sammenholdt med våpeninstruksen sikrer den lovmessige forankring som legalitetsprinsippet krever.

3 Politimyndigheten

3.1 Innledning

Fra en funksjonsrettet synsvinkel betegner begrepet politimyndighet den samlede formelle kompetanse til å gi påbud og foreta inngrep overfor borgerne eller andre rettssubjekter, om nødvendig med makt¹⁶. Det er dette som er særegent for politiet.

Det er en nær rettslig og faktisk sammenheng mellom politiets mål, oppgaver og rettslige fullmakter. Målet angir etatens rolle i samfunnet, oppgavene refererer seg til de gjøremålene og pliktene som politiet må ivareta for at målet skal bli realisert, mens fullmaktene gir rettslig grunnlag som er påkrevd for å effektivere de pålagte gjøremålene.

3.2 Politivirksomhetens mål

Det overordnede målet for politiets virksomhet er beskrevet i politiloven § 1 andre ledd, som lyder slik:

”Politiet skal gjennom forebyggende, håndhevende og hjelpende virksomhet være et ledd i samfunnets samlede innsats for å fremme og befeste borgernes rettssikkerhet, trygghet og alminnelig velferd for øvrig”.

I tillegg til at det er inntatt en bestemmelse som angir det overordnede mål for politiets virksomhet i politiloven, gir også politiinstruksen § 2-1 en målangivelse i instruks form som gjelder for politiet. Ser man på sammenhengen mellom disse to regelsettene som gjelder for politiets virksomhet kan man utlede den overordnede målsetningen for politiet.

¹⁶ Auglend mfl. Politirett side 397

Selv om målformuleringene er generelle, gir de en indikasjon på hvilket veivalg det er ønskelig at politietaten tar, altså hvilken retning, med hvilke midler, med hvilken intensitet og styrke, og i hvilket omfang politiet bør handle.

Mer konkret kan man si at politiet primært skal verne om samfunnsinteresser, fellesgoder og enkeltindivider. Politiet skal verne om lovlydigheten i samfunnet. I tillegg til dette skal de hjelpe og yte service til borgerne, samt gi bistand til annen offentlig myndighet.

3.3 Politiets oppgaver

Politiets oppgaver spenner over et stort spekter av gjøremål, og disse gjøremålene glir ofte over i hverandre i den daglige tjenesten. Det er politiloven § 2 og politiinstruksen § 2-2 som angir hva som er politiets generelle oppgaver. Disse to bestemmelsene er sammenfallende og lyder som følger:

Politiet skal:

1. Forebygge og motvirke kriminalitet og andre forstyrrelser av den alminnelige orden og sikkerhet
2. Beskytte person, eiendom og all lovlig virksomhet, opprettholde og gjenopprette den offentlige ro og orden, og enten alene eller sammen med andre offentlige myndigheter verne mot alt som truer den alminnelige sikkerhet og trygghet i samfunnet.
3. Forfølge straffbare forhold i samsvar med reglene gitt i eller i medhold av straffeprosessloven og påtaleinstruksen
4. Yte publikum hjelp og service i nødstilfelle og andre akutte situasjoner, i lovbestemte tilfelle, og ellers når forholdene for øvrig tilsier at bistand er påkrevet
5. På anmodning yte andre offentlige myndigheter vern og bistand under deres virksomhet når dette følger av lov eller sedvane, og ellers gripe inn av eget initiativ på andre myndighetsområder i tilfelle dette antas nødvendig for å verne liv, helse eller vesentlige samfunnsverdier.
6. Samarbeide med andre offentlige myndigheter og organisasjoner tillagt oppgaver som berører politiets virkefelt så langt lov eller forskrift ikke er til hinder for dette.

7. Utføre andre oppgaver fastsatt i lov eller som følger av sedvane.

Mange av disse oppgavene er veldig generelle, og opprettholdelsen av den offentlige ro og orden er alltid blitt betraktet som politiets hovedoppgave ved siden av etterforskning¹⁷. Også forebygging av kriminalitet og forfølgning av straffbare forhold er andre sider av politiets hovedoppgaver.

3.4 Politiets fullmakter

I følge tradisjonell lære har politiet, i mangel av annen hjemmel, hatt en generell og sedvanerettslig myndighet – generalfullmakt – til å iverksette tiltak som måtte være nødvendig og forholdsmessig for å opprettholde offentlig ro og orden og forebygge lovbrudd. Dette har sin sammenheng med at i tidligere tider hadde ikke politiet et fullstendig lovverk. Likevel tilsa tungtveiende samfunnshensyn rask og effektiv inngripen der politiet ble konfrontert med kriminalitet av alvorlig karakter¹⁸. Således kan generalfullmakten sies å ha hatt en indirekte hjemmel i den funksjonsbeskrivelsen i gammel politilov fra 1936 § 1. Etter legalitetsprinsippet er det nødvendig med hjemmel i lov for faktiske og rettslige inngrep i private forhold. I norsk rett er politiets generalfullmakt anerkjent som et av unntakene fra legalitetsprinsippet¹⁹. En entydig rettspraksis bygget på at politiet hadde en slik ulovfestet kompetanse²⁰. Generalfullmakten hadde også forankring i juridisk teori.

¹⁷ Ot. prp. nr. 22 (1994-95) side 14

¹⁸ Auglend mfl. Politirett side 401

¹⁹ Ot.prp. nr. 22 (1994-95) side 15 og 16

²⁰ Jfr. blant annet uttalelser i Rt. 1978 s. 1259 hvor Høyesterett uttalte: ”Politiet har en plikt til å forebygge straffbare handlinger. Det er mulig politiet etter det som har vært kalt dets ”generalfullmakt” har anledning til å gripe inn overfor en person som....”

Også Rt. 1981 s. 679 forutsetter Høyesterett at politiet har en sedvanebestemt fullmakt til inngrep. Her uttales det: ”Jeg finner det klart at politiet som ledd i utførelsen av den oppgave å opprettholde ro og orden, må ha anledning til å utferdige ferdselsforbud”.

Imidlertid var det vanskelig å trekke klare grenser for generalfullmaktens materielle innhold, både i forhold til når den kunne komme til anvendelse, og hvilke inngrep den hjemlet.

Ved vedtakelsen av politiloven av 1995 har den tidligere generalfullmakten nå fått sin rettslige forankring i lovs form. Generalfullmakten kommer nå til uttrykk i politiloven § 7. I bestemmelsen lovfestes de viktigste delene av politiets sedvanebestemte generalfullmakt. Bestemmelsen er politiets viktigste rettslige verktøy i den daglige tjenesten for å opprettholde offentlig orden og trygghet og å forebygge lovbrudd

4 Bevæpning med skytevåpen

4.1 Oppbevaring, utlevering og bevæpning med skytevåpen

4.1.1 Generelt om oppbevaring og utlevering av skytevåpen

Oppbevaring og utlevering av skytevåpen er regulert i våpeninstruksen kap. II, §§ 4-7. Det fremgår av våpeninstruksen § 4 at våpen med tilbehør som hovedregel skal oppbevares ved det enkelte tjenestested. Oppbevaringen skal i overensstemmelse med § 4 (2) være betryggende innelåst og holdes i slik stand at de uten opphold kan tas i bruk.

I § 5 i våpeninstruksen er det i tillegg bestemt at den enkelte politisjef kan beslutte å gi tillatelse til å medbringe enhåndts skytevåpen (pistol, revolver) i bilpatrulje, eller under utrykning fra reservetjeneste når dette måtte være nødvendig – såkalt ”fremskutt” lagring. Kravet til slik ”fremskutt” lagring er at våpnene skal være nedlåst i forseglet og godkjent veske.

For adgangen til å bruke skytevåpen der det er behov for det, oppstiller våpeninstruksen § 8 et krav om årlig godkjenningsprøve. Det er bare de som årlig består denne prøven som anses skikket til å utføre bevæpnet tjeneste.

4.1.2 Generelt om bevæpning

Reglene om bevæpning forefinnes i våpeninstruksen kap. IV. Disse reglene i kap. IV (§§ 9-15) kan deles inn i tre etter sitt innhold, og de er bestemmende for når politiet på tjenesteoppdrag har tilgang til skytevåpen. Denne oppdelingen er henholdsvis kompetansereglene (4.1.2.1), hvilke situasjoner hjemler å beslutte bevæpning (4.1.2.2), samt innholdet i den bevæpningsordren som er utstedt (4.1.2.3).

Jeg vil nedenfor gi en kort og generell beskrivelse av reglene som gjelder for bevæpning.

4.1.2.1 Kompetanse til å beslutte bevæpning

Bevæpningskompetansereglene fremgår av våpeninstruksen §§ 10-13. Hva gjelder kompetansen fremgår det av § 10 at hovedregelen er at det er politisjefen som innehar denne i nærmere angitte situasjoner. Politisjef er definert nærmere i instruksens § 1, og denne er definert på det øverste nivå i politidistriktet, og som oftest er dette politimesteren (eller sjef for særskilt organ).

Dersom politisjefen eller den med primærkompetansen ikke er tilstede eller tilgjengelig, er bevæpningskompetansen sekundært lagt til tre ulike nivåer. Det fremkommer av § 10 (2) at politisjefens faste stedsfortreder innehar bevæpningskompetanse. Er vedkommende ikke tilgjengelig eller er fraværende tillegges kompetansen jourhavende jurist. Er heller ikke jourhavende tilgjengelig kan vakt sjef gi bevæpningsordre.

Dersom sekundærkompetansen skal bli benyttet er det også et tilleggskrav som blir oppstilt. Det er ikke nok at politisjefen er fraværende eller ikke tilgjengelig. Det kreves også at menneskeliv kan gå tapt og at alvorlig personskade kan oppstå dersom en forsinket bevæpningsordre blir gitt.

Ovenfor er gitt en oversikt over de regler som gjelder for bevæpningskompetansen slik som beskrevet i våpeninstruksen § 10. Imidlertid kan det oppstå situasjoner hvor det ikke er mulig for den enkelte polititjenestemann å innhente slik ordre som beskrevet i § 10.

§ 11 i våpeninstruksen åpner adgang for at den enkelte kan beslutte "egenbevæpning". Her bestemmes det at:

" Politimann som i det enkelte tilfelle er avskåret fra å innhente foresattes bevæpningsordre, når situasjonen gjør det helt nødvendig, bevæpne seg selv og andre politimenn som er underordnet ham".

I tillegg til at bevæpningsordrene deles inn i primærkompetanse, sekundærkompetanse og "egenbevæpning" inneholder også våpeninstruksen bestemmelser som fordeler bevæpningskompetansen etter geografiske og funksjonelle kriterier i henholdsvis §§ 12 og 13.

4.1.2.2 Situasjoner der det er besluttet bevæpningsordre

§ 10 i våpeninstruksen angir kompetanse til å utstede bevæpningsordre under nærmere angitte situasjoner som er listet opp i § 10 a-d.

Det fremkommer her at bevæpningsordre kan gis når:

- a) konkrete opplysninger eller omstendighetene for øvrig gir grunn til å tro at politimann i tjenesteoppdrag vil stå overfor bevæpnet person, eller*
- b) oppdraget fremstår som særlig farlig for de impliserte politimenn, eller*
- c) oppdragets karakter gjør bevæpning nødvendig av andre grunner, eller*
- d) Justisdepartementet har samtykket i eller beordret at bevæpning foretas til løsning av spesielle oppdrag, eller under særlige forhold.*

4.1.2.3 Bevæpningsordren

Hva bevæpningsordren kan eller skal gå ut på er ikke i særlig grad regulert i våpeninstruksen, bortsett fra i § 10 siste ledd hvor det bestemmes at ”den som gir bevæpningsordre, avgjør hvilke skytevåpen som skal utleveres...”

Bevæpningsordren i de gitte tilfellene må derfor bero på en situasjonsvurdering av den som gir ordren. I alle tilfeller ligger det ikke i en bevæpningsordre en underforstått tillatelse til å bruke våpen.

I følge Auglend mfl. s 457 fremheves det at ”formålet med ordren er dels å høyne beredskapsnivået ved at personellet utstyres med et skarpere operativt redskap enn det som inngår i den daglige oppsetningen, dels å oppgradere sikkerheten for tjenestemennene”.

Det er derfor vanskelig å positivt regulere hva en slik ordre kan eller skal gå ut på, og det må naturlig nok avgjøres i den enkelte situasjon.

5 Politiets bruk av skytevåpen

5.1 Innledning

I det følgende skal jeg gi en redegjørelse for bestemmelsen som angir grunnprinsippene for all politimyndighetsutøvelse. Disse grunnprinsippene kommer til uttrykk i politiloven § 6. De normene som § 6 oppstiller kommer i utgangspunktet til anvendelse uavhengig av hjemmelsgrunnlag, og uten hensyn til hvilket saksområde det opereres på. Bestemmelsen er ikke ment som noen selvstendig hjemmel for politiinngrep. Det som angis, er prinsipper for valg og bruk av virkemidler²¹.

Innholdet i bestemmelsen, spesielt § 6 annet ledd, setter yttergrensen for hva som anses som lovlig maktanvendelse fra politiets side overfor gjerningsmannen. I tillegg setter våpeninstruksen ytterligere grenser for politiets våpenanvendelse. I politiloven § 6 annet ledd står det:

”Politiet skal ikke ta i bruk sterkere midler uten at svakere midler må antas utilstrekkelige eller uhensiktsmessige, eller uten at slike forgjeves har vært forsøkt. De midler som anvendes, må være nødvendige og stå i forhold til situasjonens alvor, tjenestehandlingens formål og omstendighetene for øvrig”.

I § 6 annet ledd oppstilles et påbud om bruk av det minst inngripende middel. Påbudet kan fravikes ved to typetilfeller: For det første hvis man allerede før iverksettelsen må anta at det aktuelle virkemiddel er utilstrekkelig eller uhensiktsmessig. For det andre når ett eller flere svakere midler forgjeves har vært forsøkt. Annet ledd fastslår også at det aktuelle virkemiddel må være nødvendig og at det må være forholdsmessighet mellom tiltaket og situasjonens alvor, tjenestehandlingens formål og omstendighetene for øvrig²².

²¹ Ot. prp. nr. 22 (1994-95) side 60

²² Ot. prp. nr. 22 (1994-95) side 60

For politiets maktanvendelse er politiloven § 6 fjerde ledd hjemmelsbestemmelsen, og her sies det uttrykkelig at politiet har rett til å anvende makt under tjenesteutførelsen. Med makt menes tvangsmessige fysiske inngrep mot person eller eiendom²³.

For maktanvendelse etter § 6 fjerde ledd er det særlig bestemt at slike midler bare kan benyttes når ”det er nødvendig og forsvarlig”. Politiloven § 6 setter som skranke at bare maktanvendelse i forbindelse med tjenesteutførelsen er lovlig. Den naturlige forståelsen av ”tjenesteutførelsen” i § 6 er at det må være en tjenestehandling som blir utført for at den skal anses lovlig. I noen tilfelle kan en polititjenestemann være pliktig til å gripe inn på sin fritid, jfr. politiinstruksen § 6-2 nr. 2 og nr. 3. Også i denne relasjon er hans inngripen en del av ”tjenesteutførelsen” i forhold til politiloven § 6 fjerde ledd. Imidlertid kan det oppstå tvilsituasjoner, men i alle tilfelle blir det et spørsmål om den aktuelle handlingen bærer preg av å være en tjenestehandling, og at de tiltak polititjenestemannen foretar seg er på vegne av politiet for å gjennomføre de oppgaver som følger av politiloven § 2, samt politiinstruksen § 2-2.

De grunnprinsippene som politiloven § 6 annet ledd oppstiller, gjør seg gjeldende i forhold til to krav: behovsprinsippet og proporsjonalitetsprinsippet.

I forhold til disse to prinsippene må man foreta en avveining av forskjellige interesser, og maktens intensitet, omfang og metode må veies opp mot situasjonens alvor. Innholdet i prinsippene beror på en objektiv norm, og ikke den enkelte polititjenestemanns subjektive vurdering.

5.2 Behovsprinsippet

5.2.1 Generelt

Behovsprinsippet er av generell forvaltningsrettslig karakter og foreskriver at offentlige myndigheter ikke må gripe inn overfor borgerne i større omfang og med sterkere midler enn det som er nødvendig for å realisere hjemmelsgrunnlagets formål.

²³ Ot. prp. nr. 22 (1994-95) side 61

Generelt uttrykker behovsprinsippet i relasjon til politiets virkemidler et krav om at det aktuelle tiltaket må være nødvendig, både ved selve iverksettelsen, gjennomføringen, og i forhold til bruk av sterkere virkemidler i en senere fase.

Behovsprinsippet eller nødvendighetskriteriet har også kommet til uttrykk flere andre steder i lovverket, blant annet politiloven § 8 andre ledd og i 9 tredje ledd. I tillegg til disse bestemmelsene har også prinsippet kommet til uttrykk i straffeprosessloven § 170 a, som gir fellesregler for alle tvangsmidler. Nødvendighetskriteriet har også kommet til uttrykk i straffeloven §§ 47 og 48, samt politiinstruksen §§ 3-1 og 3-2. I våpeninstruksen er prinsippet kommet til uttrykk i §§ 10, 19 og 20.

Kravet om nødvendighet er også kommet til uttrykk i folkeretten, gjennom EMK art. 2 annet ledd, hvor det står at maktanvendelsen ikke skal gå ”lenger enn absolutt nødvendig”.

5.2.2 Kravet til nødvendighet

Kravet om at ”de midler som anvendes må være nødvendige”, er avgjørende for politiets virkemidler, og politiet må avstå fra å gripe inn med maktmidler hvis det ikke er nødvendig for å nå målet.

Ikke bare det aktuelle inngrepet, men også varigheten og omfanget er undergitt kravet til nødvendighet.

I et videre perspektiv kan begrepet også gå på nødvendigheten av å bruke et sterkere maktmiddel fremfor et mildere, for eksempel skytevåpen, som er det sterkeste maktmiddelet, fremfor andre mildere virkemidler. Dette skal behandles under pkt. 4.2.3 om subsidiaritetsprinsippet eller ”minste middel”-regelen. Dette prinsippet er inkludert i nødvendighetskravet.

Under alle omstendigheter medfører kravet om nødvendighet at retten til å bruke makt opphører så snart formålet med den aktuelle maktutøvelsen er nådd.

5.2.3 Subsidiaritetsprinsippet

Som nevnt i pkt. 4.2.2 er dette prinsippet en side av nødvendighetskriteriet i politiloven § 6 annet ledd, første punktum. Prinsippet kommer også til uttrykk i våpeninstruksen § 19 og bestemmelsen er en innskjerping av nødvendighetsprinsippet i forhold til politiloven.

Innholdet i dette subsidiaritetsprinsippet er at når flere alternative virkemidler står til disposisjon, skal det minst inngripende middel som hovedregel velges først. Dette vil si at polititjenestemannen skal velge det middelet som innebærer det minste inngrepet i gjerningsmannens rettsfære, hvis dette virkemiddelet er tilstrekkelig til å nå målet.

Imidlertid kan det ofte være praktiske problemer å forvalte dette prinsippet, dels fordi politiet er utstyrt med en lang rekke hjelpemidler, som ikke er lovmessig regulert i forhold til hverandre, og dels fordi politiets bruk av midler er basert på et konkret skjønn som krever en dobbeltavveining. For det første valg av et middel blant flere, og dernest det valgte middelet i forhold til oppgavens omfang.

Imidlertid stiller det seg litt annerledes for det sterkeste virkemiddelet politiet kan bruke, nemlig skytevåpen. Her er reguleringen av vilkårene for bruk av skytevåpen i våpeninstruksen avspeilet av prinsippet om bruk av ”minste middel, herunder forutsetningen om den trinnvise makteskalering som er nedfelt i våpeninstruksen §§ 16 og 19-21. I våpeninstruksen § 19 er ”minste-middel”-regelen kommet til uttrykk ved at:

”Skytevåpen må bare brukes som siste utveg etter at andre lempeligere midler forgjeves har vært forsøkt, eller i situasjoner hvor alternative midler åpenbart ikke vil føre frem”.

I forhold til subsidiaritetsprinsippet eller ”minste-middel”-regelen er det oppstilt et krav om trinnvis eskalering av makt - ”stigende maktanvendelse”²⁴, eller et såkalt ”maktbarometer”²⁵. Denne trinnvise eskaleringen av maktmidlene strekker seg fra ”overtalelsens makt”, som er det minst inngripende, over til fysisk makt til anvendelsen av

²⁴ Tor-Geir Myhrer: Som siste utvei, side 74, der denne formuleringen blir benyttet.

²⁵ Ib Henricson: Politiret side 80, der denne formuleringen blir benyttet.

skytevåpen som er det mest inngripende maktmiddel. Som hovedregel skal virkemidlene på tiltaksskalaens nedre del prøves først, og i de tilfellene dette ikke nytter må politiet vurdere om de skal gå ett trinn opp på skalaen. I de tilfellene politiet ut fra en politifaglig vurdering har prøvd de tradisjonelle midlene som er tilgjengelig, uten at dette har fjernet eller redusert faresituasjonen i våpeninstruksen § 19, vil vilkåret om at ”lempeligere midler forgjeves har vært forsøkt” være tilfredsstilt. I disse tilfellene kan politiet ta i bruk – som siste utvei – skytevåpen under forutsetning av at det er nødvendig, samt at det foreligger en faresituasjon som beskrevet i våpeninstruksen § 19 annet ledd a-c.

5.2.3.1 Er subsidiaritetsprinsippet absolutt?

Det følger av politiloven § 6 andre ledd og politiinstruksen 3-1 andre ledd at påbudet kan fravikes ved to typetilfeller:

For det første hvis man allerede før iverksettelsen ”må anta” at det aktuelle virkemiddel er utilstrekkelig eller uhensiktsmessig”. Etter en vanlig språklig forståelse av formuleringen ”må antas” er det nærliggende å tro at det kreves sannsynlighetsovervekt, dvs. at det er en objektiv mulighet. I denne sammenheng er det mest nærliggende å forstå ”må antas” slik at det ut fra en objektiv politifaglig vurdering fremstår som mest sannsynlig at man ikke vil nå resultatet ved bruk av svakere midler²⁶. Imidlertid opererer straffeprosessuelle bestemmelser om tvangsmidler også med formuleringen ”må antas”, men her er det antatt at det ikke er et krav om sannsynlighetsovervekt, bare et krav om en objektiv mulighet²⁷. Hadde denne forståelsen av ”må antas” blitt lagt til grunn i forhold til politiloven § 6, ville dette gi politiet en vid adgang til straks å anvende et sterkere middel, uten først å ha forsøkt med et svakere. Det er derfor sterke holdepunkter for at ”må antas” i relasjon til politiloven § 6 annet ledd og politiinstruksen § 3-1 annet ledd skal forstås slik at det er et krav om sannsynlighetsovervekt. Dette harmonerer også best med subsidiaritetsprinsippet, og

²⁶ Tor-Geir Myhre: Som siste utvei, side 75.

²⁷ Bjerke/Keiserud: Straffeprosessloven med kommentarer 2001 uttaler på side 690 om tolkningen av ”antas” i straffeprosessloven § 195: ”det må foreligge objektive holdepunkter for å konstatere en viss grad av sannsynlighet utover den rene mulighet...”.

hensynet bak ”minste-middel”-regelen, som er at politiet må foreta grundige overveielser før man går til mer drastiske inngrep overfor en gjerningsmann.

Politiet har direkte anledning til å benytte et sterkere virkemiddel dersom de lempeligere virkemidlene ”antas utilstrekkelige eller uhensiktsmessige”. At virkemiddelet antas å være utilstrekkelig refererer seg til den styrkemessige siden, dvs. at midlet ikke må være sterkere enn påkrevd. Kravet omfatter både midlets art, retning, intensitet og varighet, og inngrepet skal opphøre så snart målet er nådd. At virkemiddelet antas å være ”uhensiktsmessig” sikter til at midlet må være adekvat, dvs. formålstjenelig eller egnet til løsning av det aktuelle oppdraget. Dette hensiktsmessighetskriteriet refererer seg primært til det kvalitative og innholdsmessige aspektet, herunder at det ikke er tid til å overveie mildere tiltak.

For det andre kan påbudet fravikes dersom lempeligere tiltak allerede har vært forsøkt, men med ”forgjeves” resultat. Ordlyden anviser at det skal være gjort et forsøk av de lempeligere midlene før sterkere maktmidler tas i bruk. Både fullstendig feilslåtte, nytteløse og delvis mislykkede forsøk omfattes. Men det må stilles krav om et kvalifisert forsøk, og forsøket skal være av en slik art at det er prøvd ut. Et spinkelt forsøk på bruk av lempeligere midler er ikke nok.

5.2.3.2 Subsidiaritetsprinsippet i våpeninstruksen

Reguleringen av vilkårene for bruk av skytevåpen i våpeninstruksen avspeiler prinsippet om bruk av ”minste-middel”, herunder forutsetningen om den trinnvise makteskalering som er nedfelt i politiloven § 6. Prinsippet om stigende makteskalering er gjentatt i våpeninstruksen § 19 første ledd og ytterligere konkretisert i § 20 og delvis i § 16 siste ledd.

Det sies i våpeninstruksen § 19 første ledd at:

”Skytevåpen må bare brukes som siste utveg etter at andre lempeligere midler forgjeves har vært forsøkt, eller i situasjoner hvor alternative midler åpenbart ikke vil føre frem”.

I forhold til bestemmelsen i § 19 første ledd, fremgår det at ”minste-middel”-regelen er et generelt vilkår, og det må gjelde for all bruk av skytevåpen, uansett hvilket av alternativene i instruksen som anvendes.

Også i andre bestemmelser i våpeninstruksen har ”minste-middel”-prinsippet fått enkelte utslag. I denne sammenheng har § 20 en regulering av framgangsmåten der det er aktuelt å benytte våpenmakt. I § 20 første ledd er det et krav om at politimannen må iaktta de farer eller skader han kan påføre utenforstående før han gjør bruk av våpen. Derneft er det bestemt at politimannen skal, så sant omstendighetene tillater det, oppfordre gjerningsmannen til å etterfølge hans pålegg, og samtidig gi varsel om at våpen kan bli bruk for å gjennomføre pålegget. I § 20 andre ledd finnes også et utslag av ”minste-middel”-prinsippet ved at politimannen, så sant omstendighetene tillater det, først skal skyte et varselskudd før skytevåpen vil bli brukt mot gjerningsmannen. Endelig inneholder våpeninstruksen § 16 siste ledd et krav om trinnvis framgangsmåte også når skytevåpen brukes.

Ordlyden som gir utrykk for ”minste-middel”-prinsippet eller subsidiaritetsprinsippet er annerledes utformet i våpeninstruksen enn i politiloven § 6. Våpeninstruksens bestemmelser har et innskjerpet krav av nødvendighetsprinsippet enn det som følger av politiloven, og det er særlig to forhold der instruksens begrenser politiets handlefrihet i forhold til politilovens bestemmelser. Den ene er ved valget av maktmidler i forhold til andre maktmidler, og det andre er vilkåret for direkte å benytte skytevåpen. Den innskjerpede begrensning som ligger i våpeninstruksens i forhold til politiloven har betydning i to forskjellige retninger.

For det første medfører de skjerpede krav i våpeninstruksens til at politiet ikke kan bruke skytevåpen basert på en generell skjønnsvurdering i forhold til politiloven § 6 annet og fjerde ledd hvis vilkårene i våpeninstruksens ikke er oppfylt. I denne relasjon fremgår det av

forarbeidene til politiloven at våpeninstruksen setter ytterligere vilkår, slik at den innsnevrer adgangen til slik maktbruk.²⁸

For det annet vil vilkårene i politiloven § 6 alltid være dekket når kravene i våpeninstruksen § 19 annet ledd og § 21 er oppfylt.

Som påpekt ovenfor medfører våpeninstruksen en innskjerping av kravene for bruk av skytevåpen som maktmiddel i forhold til politiloven. I følge våpeninstruksen kan bare skytevåpen brukes ”som siste utvei” etter at lempeligere midler forgjeves har vært forsøkt. Utrykket ”som siste utvei” henspeiler på de vurderinger som blir gjort ved anvendelse av skytevåpen fordi bruk av skytevåpen kan få meget alvorlige konsekvenser for personer våpnene blir brukt mot, og av den grunn er formuleringen brukt for å illustrere at bruk av skytevåpen er det mest alvorlige maktmiddelet som kan bli benyttet. I tillegg ligger det i formuleringen at politiet må yte en skjerpet innsats når de skal vurdere om det er hjemmel og behov for bruk av skytevåpen.

Imidlertid kan det tenkes forhold der formuleringen ”som siste utvei” må forstås slik at skytevåpen blir foretrukket i situasjoner der andre virkemidler også ville løst situasjonen. Et eksempel kan være bruk av bil som maktmiddel. At politiets bilbruk, som ledd i maktvirkemiddel, kan ha særdeles faretruende og skadevoldende egenskaper hersker det ingen tvil om, og situasjonen kommer på spissen der bilbruken potensielt har et større skadepotensial enn for eksempel å skyte et varselsskudd. I slike tilfeller harmonerer det best med det prinsippet om at det ikke skal brukes mer makt enn nødvendig, at skytevåpen blir foretrukket som maktmiddel. Dette forhold tilsier at ordlyden ”som siste utvei”, må tolkes snevrere enn det som følger av en naturlig språklig forståelse, og det må forstås i samsvar med ”minste-middel”-prinsippet slik det er fastsatt i politiloven § 6.

²⁸ Ot. prp. nr. 22 (1994-95) side 19.

5.2.3.2.1 Er subsidiaritetsprinsippet absolutt i forhold til våpeninstruksen?

Spørsmålet her blir om vilkårene i våpeninstruksen åpner for direkte bruk av skytevåpen før lempeligere virkemidler er forsøkt.

Som tidligere påpekt medfører våpeninstruksen et skjerpet krav til direkte bruk av skytevåpen som maktmiddel enn det som fremgår av kravene i politiloven § 6.

I forhold til politiloven § 6 er det tilstrekkelig at det ”antas” at de lempeligere midlene ikke fører frem, hvilket vil si at det er nok med en mulighet eller sannsynlighet.

For å gjøre bruk av skytevåpen uten først å ha forsøkt med svakere midler krever imidlertid våpeninstruksen at disse midlene ”åpenbart ikke fører frem”. Denne formuleringen strammer inn på den objektive overbevisningen som politiet må ha for at de alternative maktmidlene ikke fører frem, og i dette kravet ligger det at politiet nær sagt må være sikre på at andre midler enn skytevåpen ikke vil løse situasjoner som er nevnt i § 19 andre ledd. Kravet til sannsynligheten er at det må være innlysende eller opplagt at andre virkemidler ikke fører frem.

Kriteriet ”åpenbart ikke vil føre frem” omfatter både de situasjoner der det ikke er tid til å forsøke andre midler, og der situasjonen tilsier at mildere midler klarligvis ikke vil ha noen virkning. I relasjon til tidskritiske situasjoner er dette aktuelt der det ikke er tid til å benytte mildere metoder fordi gjerningsmannen har tatt et gissel som er alvorlig skadet, og trenger øyeblikkelig hjelp. Her kan det, på grunn av tidsmomentet, være aktuelt å benytte skytevåpen direkte mot gjerningspersonen, uten først å gå veien om lempeligere maktvirkemidler.

5.3 Proporsjonalitetsprinsippet

Proporsjonalitetsprinsippet tilkjenner et krav om at det må være forholdsmessighet mellom mål og middel, og da slik at de samlede fordelene ved tiltaket overstiger ulempene.

Dette kravet om forholdsmessighet mellom mål og middel anses som et alminnelig og ulovfestet prinsipp som omfatter all offentlig myndighetsutøvelse.²⁹

Proporsjonalitetsprinsippet fremgår av politiloven § 6 annet ledd, og bestemmelsen krever en avveining mellom tjenestehandlingens mål og middel. Essensen i innholdet av proporsjonalitetsprinsippet i polisiær sammenheng, er at selv om et inngrep har vært nødvendig, og det er brukt det minst inngripende middel, kan politiet komme ut for en situasjon der de må avstå fra å gripe inn fordi det står i misforhold til det som søkes oppnådd.

Ved kravet om forholdsmessighet mellom tjenestehandlingen mål og middel, må det ved vurderingen tas hensyn til situasjonens alvor, tiltakets formål og omstendighetene for øvrig, herunder virkemiddelets art, intensitet og varighet, jfr. politiloven § 6 annet ledd, politiinstruksen § 3-1 første ledd og § 3-2 første ledd.

Normen i forholdsmessighetsvurderingen er objektiv, og det er den enkelte polititjenestemann som må foreta vurderingen forut for selve handlingen som ønskes iverksatt. Som følge av proporsjonalitetsprinsippet kan politiet bli nødt til å endre strategi i sine valg av virkemidler, fordi konsekvensene av de tiltenkte virkemidlene står i misforhold til det mål som søkes oppnådd.

Våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav a-c er for skytevåpen en normering av det krav til forholdsmessighet som politiloven § 6 annet og fjerde ledd stiller til all maktanvendelse i politiet.

5.4 Proporsjonalitetsprinsippet i våpeninstruksen

Bestemmelsen i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav a normerer når det er forholdsmessig å bruke skytevåpen som siste utvei i nødvergesituasjoner. I bestemmelsen står det at skytevåpen bare må brukes når ”politimannen selv eller andre trues med våpen eller annen alvorlig voldsanvendelse, og bruk av våpen fremstår som nødvendig for å

²⁹ Graver: Alminnelig forvaltningsrett s. 133-136 og Echoff/Smith: forvaltningsrett, side 299-305.

hindre tap av menneskeliv eller alvorlig personskafe”. I forhold til proporsjonalitetsprinsippet må det avgjøres om skytevåpen er et forholdsmessig middel for å nøytralisere en trussel, og man må vurdere trusselens skadeomfang mot konsekvensene ved bruk av skytevåpen.

Også bestemmelsen i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b normerer når det er forholdsmessig å bruke skytevåpen som siste utvei i en (straffeprosessuell) pågripelse, jfr. straffeprosessloven §§ 171 og 172 eller en anholdelse etter politiloven § 7 annet ledd. Det er her primært to forhold som setter krav til forholdsmessigheten. Det første forhold er om gjerningsmannen er å anse som ”særlig farlig”. Det andre relaterer seg til de mulige konsekvensene som kan bli følgene dersom gjerningsmannen ikke blir pågrepet. I relasjon til denne bestemmelsen inneholder våpeninstruksen § 21 et skjerpet forholdsmessighetskrav for bruk av skytevåpen ”overfor personer som flykter i kjøretøy, båt eller luftfartøy” denne bestemmelsen blir behandlet under pkt. 5.6.

Endelig normerer våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav c forholdsmessighetskravet i de situasjonene hvor liv og helse ikke står på spill. I § 19 annet ledd bokstav c åpner for bruk av skytevåpen for å ”hindre vesentlig skade på utenlandsk eiendom, eller når særlige viktige samfunnsinteresser er alvorlig truet”.

Et vesentlig moment ved fortolkningen av forholdsmessighetsvurderingen er det angrepne retts gode. Som man kan utlede av våpeninstruksen § 19 så kreves det at truslene rettes mot ”menneskers liv eller helse”. I tillegg til dette åpner også våpeninstruksen for at liv settes på spill til fordel for ideelle eller materielle interesser, som viser seg ved bestemmelsen i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav c. Her åpner instruksen for bruk av våpenmakt for å sikre ”rikets sikkerhet”, ”utenlands eiendom” eller ”særlig viktige samfunnsinteresser”. Av de retts godene som er beskyttet av våpeninstruksen § 19 annet ledd, kan man slutte at det bare er spesielt viktige interesser som det er forsvarlig å beskytte med skytevåpen.

5.4.1 Forholdsmessighet der det er besluttet bruk av skytevåpen

Våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav a-c er bestemmende for når det er forholdsmessig å benytte skytevåpen for å beskytte eller verne spesielt verneverdige interesser.

Selv om vilkårene for bruk av skytevåpen foreligger, og det er besluttet at skytevåpen skal bli brukt for å løse den aktuelle situasjonen må de enkelte polititjenestemenn vurdere den konkrete forsvarligheten og forholdsmessigheten av å skyte. Dette følger av våpeninstruksen § 16 fjerde ledd og § 20 første ledd annet punktum.

5.4.1.1 Våpeninstruksen § 16 fjerde ledd

I våpeninstruksen § 16 fjerde ledd fremgår det at i de tilfellene våpen brukes skal ”skadevirkningen søkes begrenset mest mulig”. I bestemmelsen ligger det et krav om at i de tilfellene skytevåpen blir benyttet, så skal skudd rettes der det gjør minst skade, samtidig som formålet med å bruke skytevåpen oppnås. I tillegg til dette skal polititjenestemannen som avfyrt skuddet se virkningen av det før neste skudd avfyres. Kravet om at ”skadevirkningene skal søkes begrenset mest mulig” har betydning for hvor skudd kan rettes. Avhengig av hvilket vilkår som hjemler bruk av skytevåpen i § 19 annet ledd, må våpenbruken tilpasses det som er nødvendig for å avverge situasjonen. Våpenbruken må her tilpasse formålet, og hvis formålet er å uskadeliggjøre, stanse eller skremme får dette betydning for hvor skudd kan rettes.

I nødvergelignende situasjoner som dekkes av våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav a, tilsier alvorligheten av truede interesser at skytevåpenet blir brukt mot gjerningsmannen, og at skudd kan rettes mot gjerningsmannens kropp. Dette vil anses forholdsmessig, da det ofte er slik at situasjonen krever at gjerningsmannen settes ut av spill for å hindre ”tap av menneskeliv eller alvorlig personskade”.

I pågripelsessituasjoner er det våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav c som hjemler bruk av våpenmakt i gitte situasjoner. Her vil ofte formålet med våpenmakt være å forhindre at gjerningsmannen kommer seg unna, og på generelt grunnlag anses ikke et rettet skudd mot gjerningsmannens kropp å være forholdsmessig. Skudd kan rettes mot gjerningspersonens ben for å forhindre at han rømmer.

Også ved beskyttelse av særlige samfunnsmessige interesser som ikke setter menneskers liv eller helse i fare, kan våpenmakt bli benyttet for å sikre disse interessene, jfr.

våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav c. For det første er det hjemmel for å bruke våpenmakt ved beskyttelse av ”utenlandsk eiendom”. Dette vil i hovedsak være beskyttelse av utenlandske ambassader.³⁰ For beskyttelse av disse interessene kan det tenkes at det ikke er adgang til rettet skudd mot gjerningspersonen, og at man derfor må søke å bruke våpnene på annen måte, for eksempel ved å avfyre skudd for å skremme.

Av situasjoner som bestemmelsen også er myntet på kan være ukontrollerte menneskemasser, eller opprør og demonstrasjoner. Her vil også tilfellet være at det ikke er adgang til å rette skudd mot gjerningspersonene, og her vil det oftest bare være adgang til å benytte skytevåpen for å spre menneskemengden ved varselskudd. Imidlertid i de tilfellene det er terrorister eller sabotører som truer vesentlige samfunnsinteresser, kan det bli et behov for å bruke skytevåpen til annet enn å skremme, og det kan, avhengig av situasjonen, være nødvendig å stanse eller uskadeliggjøre gjerningsmennene ved rettet skudd mot dem³¹.

5.4.1.2 Våpeninstruksen § 20 første ledd første punktum

Dersom vilkårene i § 19 annet ledd er oppfylt, kan politiet bruke skytevåpen i sin maktutøvelse for å løse oppståtte situasjoner. Imidlertid følger det av forholdsmessighetsprinsippet at ikke alle situasjoner er av en slik art at det er adgang til å gjøre bruk av skytevåpen. Etter våpeninstruksen § 20 første ledd første punktum må politimannen før han gjøre bruk av våpen, ta hensyn til de farer eller skader han kan utsette utenforstående for. ”Utenforstående” i relasjon til våpeninstruksen synes her å være de personene som ikke er involvert i selve situasjonen, dvs. ikke politiet, gjerningsmannen, eller de som skal reddes.³² I forhold til denne bestemmelsen er det avgjørende element betydningen av risiko for utenforstående tredjemenn. Imidlertid er det ikke i våpeninstruksen foretatt noen nærmere normering av hvilke begrensninger som følger av en nærliggende risiko for skade på utenforstående, men i alle tilfeller er det opp til den

³⁰ Jfr. pkt 6.3.1

³¹ Tor-Geir Myhre: Som siste utvei, side 95.

³² Tor-Geir Myhre: Som siste utvei, side 96.

enkelte polititjenestemann å foreta en selvstendig vurdering på om det er forsvarlig å bruke skytevåpen, jfr. politiloven § 6 fjerde ledd. I forhold til bestemmelsen i våpeninstruksen § 20 første ledd første punktum må man anta at bruk av skytevåpen bare kan skje når situasjonen er såpass alvorlig at selv et uønsket utfall av politiets våpenbruk, for eksempel skudd som rammer utenforstående, vil fremstå som et mindre offer enn å ikke bruke skytevåpen i det hele tatt.

6 Våpeninstruksens vilkår for bruk av skytevåpen

De rettslige vilkårene for bruk av skytevåpen fremgår av våpeninstruksen § 19, som lyder slik:

”Skytevåpen må bare brukes som siste utveg etter at andre lempeligere midler forgjeves har vært forsøkt, eller i situasjoner hvor alternative midler åpenbart ikke vil føre frem.

Dertil må skytevåpen bare brukes:

- a) når politimannen selv eller andre trues med våpen eller annen alvorlig voldsanvendelse, og bruk av våpen fremstår som nødvendig for å hindre tap av menneskeliv eller alvorlig personskade, eller
- b) når det anses påkrevd med umiddelbar pågripelse av person som er mistenkt, siktet eller domfelt for drap eller andre grove voldshandlinger, eller forsøk på slike voldsforbrytelser, eller av personer som av andre grunner anses som særlig farlige for rikets sikkerhet, menneskers liv eller helse, eller
- c) når det er påkrevd for å hindre vesentlig skade på utenlandsk eiendom, eller når særlig viktige samfunnsinteresser er alvorlig truet”.

Som det fremgår av bestemmelsen blir vilkårene for våpenbruk delt i to grupper. De generelle vilkårene i første ledd, og de mer spesielle vilkårene i andre ledd. Bruk av skytevåpen betinger at alle generelle og et av de spesielle vilkår må være oppfylt.

De spesielle vilkårene i våpeninstruksen § 19 andre ledd bokstav a-c relaterer bruken til tre hovedgrupper av situasjoner. Bokstav a omhandler situasjoner som er av nødvergelignende karakter der det trues med våpen eller annen alvorlig voldsanvendelse, og anses som det mest dramatiske. I bokstav b er det åpnet for adgang til å bruke skytevåpen der det anses påkrevd med umiddelbar pågripelse av særlig farlig person, eller pågripelse av person som

utgjør en særlig stor risiko i forhold til to alternative interesser: ”rikets sikkerhet” og ”menneskers liv og helse”.

Endelig er det i bokstav c åpnet for bruk av skytevåpen for å ”hindre vesentlig skade på utenlandsk eiendom” og der viktige offentlige samfunnsmessige interesser er alvorlig truet.

6.1 Våpeninstruksen § 19 andre ledd bokstav a

6.1.1 Kravet til situasjonen – trussel

Det oppstilte kravet i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav a, er at situasjonen består i en trussel av nødvergelignende karakter som medfører at ”politimannen selv eller andre trues med våpen eller alvorlig voldsanvendelse”.

Bestemmelsen gir politiet mulighet til å benytte skytevåpen i slike situasjoner, dette for å hindre tap av liv eller forhindre alvorlig personskade.

Oppbyggingen av § 19 annet ledd bokstav a er i mange tilfelle bygget på samme prinsipp som nødvergeregelen i straffeloven § 48 første og andre ledd, hvor den som har blitt utsatt for et rettsstridig angrep har rett til å forsvare seg. Som nevnt i pkt. 5.4 legger bestemmelsen opp til at politiet må gjøre en forholdsmessighetsvurdering mellom det å benytte skytevåpen mot gjerningsmannen, og trusselen i angrepet de skal avverge. Det er bare lov å bruke skytevåpen dersom trusselen er tilstrekkelig til å ta liv eller påføre noen alvorlig personskade.

Den første alternative situasjonen som bokstav a retter seg mot er typisk de tilfellene der politiet eller utenforstående tredjemenn har å gjøre med en bevæpnet gjerningsmann, og denne truer med å bruke skytevåpen. Dette trusselbilde utgjør også en stor andel av tilfellene hvor politiet bruker væpnet makt mot gjerningspersonen.³³ Her kan det sies å foreligge få betenkeligheter ved at politiet bruker våpenmakt som et adekvat middel for å løse den alvorlige situasjonen som har oppstått.

³³ Tor-Geir Myhre: Som siste utvei. På side 101 og 102 er det inntatt 5 eksempler der den antatte gjerningsmannen var bevæpnet, og politiet måtte bruke våpenmakt. Også Auglend m.fl. side 460.

Også i andre tilfeller der politiet ikke blir truet med skytevåpen, men andre våpen kommer § 19 andre ledd bokstav a til anvendelse. Våpen i relasjon til bestemmelsen omfatter alle typer gjenstander som er en direkte trussel så som slagvåpen og stikkvåpen, for eksempel kølle og kniv. Her vil også politiet i mange tilfeller være berettiget til å bruke skytevåpen som et adekvat virkemiddel for å hindre at menneskeliv går tapt, eller hindre alvorlig personskade.

Etter omstendighetene hjemler også våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav a bruk av skytevåpen når motorvogn brukes som våpen. I en slik type situasjon er det ikke våpeninstruksen § 21 som regulerer forholdet. Der motorvogn blir brukt som våpen er det ikke naturlig å se på denne bruken som at gjerningsmannen flykter, og av den grunn kommer ikke det skjerpede forholdsmessighetskravet i våpeninstruksen § 21 til anvendelse. I relasjon til trusselen om alvorlig voldsanvendelse er det ikke noe krav om at gjerningsmannen gjør bruk av farlig redskap. Etter omstendighetene kan skytevåpen likevel brukes på en ellers ubevæpnet gjerningsmann. Eksempelvis kan tenkes tilfeller der gjerningsmannen gjør bruk av sin fysiske styrke ved å for eksempel kvele et gissel, og politimannen kommer til kort for å avhjelpe situasjonen ved å prøve å hjelpe på grunn av at han er fysisk underlegen gjerningsmannen. Her er det ikke noe tvil om at det er tale om alvorlig voldsanvendelse, og det kan gå kort tid før gisselet dør. Her kan politimannen løse situasjonen ved i siste instans skyte gjerningsmannen for å redde gisselets liv.

Instruksen setter ikke grenser for hvilke formål trusselen har, slik at trusselen kan være utført som en selvstendig voldshandling. Trusselen kan også være ledd i andre tilfeller der voldshandlingen er en følge av annen grov kriminalitet, for eksempel i grove ranstilfeller.

6.1.2 Når må trusselen foreligge?

Bestemmelsen er anvendelig når politimannen selv eller andre ”trues” med våpen eller annen alvorlig voldsanvendelse. Det helt klare tilfellene er når noen blir siktet på med skytevåpen eller angrepet med hevet kniv eller øks.

Der tjenestemannen eller andre trues med våpen eller grov voldsanvendelse under dramatiske omstendigheter slik at faren for å bli alvorlig skadet, eller liv står på spill, og

denne faren fremstår som umiddelbar, er det rettmessig å løsne skudd for å uskadeliggjøre den person som utgjør trusselen. Dette retter seg mot når trusselen må foreligge, og er en del av det nærhetsaspektet som ligger i ”trues med våpen”. Kriteriet ”trues med våpen” retter seg mot nærheten i tid før faren kan forventes utløst, og kriteriet tilkjenner at realiseringen av risiko må oppfattes som relativt nært forestående.

Dersom voldsanvendelsen allerede er iverksatt er det klart at vilkåret om nærhet i tid før trusselen vil materialisere seg, er oppfylt.

Imidlertid inneholder ikke våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav a noe krav om at angrepet eller voldsanvendelsen skal være iverksatt. En naturlig forståelse av ordlyden ”trues” tilsier et aktualisert angrep eller et nært forestående angrep, og basert på instruksjonsteksten må det antas at det er nok med en nærliggende mulighet for at trusselen innen kort tid vil materialisere seg i et angrep.³⁴ Alvorligheten av den trussel som foreligger, og som kan materialisere seg i et angrep, må vurderes konkret. Viktige vurderingselementer i denne sammenheng vil være hvilke våpentyper som representerer trusselen, forhold ved gjerningspersonen, tid til rådighet, samt andre forhold rundt situasjonen. Også forhold som polititaktiske hensyn kan spille en rolle ved denne vurderingen, slik at forhold som vanskeliggjør politiets oppdrag kan gjøre det nødvendig å bruke våpen før angrepet har materialisert seg.

I den trusselsituasjonen som er beskrevet i kommentaren til våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav a, er trusselen i ferd med å bli realisert. Kommentaren til bokstav a synes å legge til grunn at angrepet må være igangsatt. Kommentaren til våpeninstruksen sier at våpen kan nyttes

”når den som angripes befinner seg i overhengende livsfare. Dette kan f.eks. være tilfelle når gjerningspersonen angriper med hevet øks, kniv klar til hugg eller med skytevåpen rettet mot personer”.

³⁴ Tor-Geir Myhre: Som siste utvei, side 107.

I eksemplet som kommentaren nevner, er situasjonen omhandlet som en trussel der skytevåpen retter seg mot offeret, og gjerningsmannen trenger bare å trekke på avtrekkeren før trusselen er realisert. Dersom politiet må vente med å bruke skytevåpen til situasjonen blir så prekær, vil det i praksis si at politiet har veldig dårlig tid, og det vil i praksis være et svært kort tidsrom hvor slik bruk kan være lovlig.

Gode grunner taler derfor for at kommentaren til våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav a ikke kan tas på ordet, og at politiet kan bruke skytevåpen på et noe tidligere tidspunkt enn i eksemplene i kommentaren.

6.1.3 Tillater instruksen preventive inngrep?

Som påpekt ovenfor tilsier ordlyden i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav a at angrepet ikke må være igangsatt, og en naturlig forståelse av ordet ”trues” krever ikke at angrepet må være satt i gang.

Spørsmålet blir i denne sammenheng om våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav a tillater at politiet bruker våpenmakt i de tilfellene trusselen ikke har realisert seg, men det må antas med klar grad av sikkerhet at trusselen av den art som beskrevet i bestemmelsen vil inntre. Situasjoner av denne type kan oppstå, spesielt innenfor kriminelle miljøer der politiet med sikkerhet vet at gjerningspersonene ikke skyr noen midler for å gjennomføre sine kriminelle handlinger, eksempelvis i det svært belastede rans- eller narkotikamiljøet. Et eksempel kan tenkes om politiet har rett til å bruke skytevåpen med hjemmel i bokstav a der en ransmann er på vei inn i banken, og de vet med sikkerhet at trusselen som angitt i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav a vil inntre. Kan politiet i dette tilfelle løsne skudd mot ransmannen idet han er på vei inn i banken?

Ordet ”trues” i § 19 bokstav a tilsier at inngrep med skytevåpen ikke kan utføres før trusselen har realisert seg, og av den grunn setter bestemmelsen begrensninger for når den væpnede maktanvendelsen kan komme til anvendelse.

Etter bestemmelsen i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav a er det nok ikke adgang til å bruke våpenmakt i disse tilfellene, men etter omstendighetene vil det nok være adgang til å bruke våpenmakt etter bestemmelsen i våpenloven § 19 annet ledd bokstav b. I praksis blir

det en glidende overgang mellom de tilfellene som beskrevet i henholdsvis bokstav a og bokstav b, først og fremst slik at en pågripelsessituasjon omhandlet i bokstav b utvikler seg til at politiet eller andre blir utsatt for en trussel slik bokstav a foreskriver.

6.1.4 Nødvendig for å hindre tap av menneskeliv eller alvorlig personskade

Våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav a setter som vilkår at skytevåpen bare kan brukes dersom trusselen er av en slik art at politimannen eller andre trues med våpen eller alvorlig voldsanvendelse. I tillegg til dette setter instruksens bestemmelse som vilkår at for å bruke skytevåpen må dette ”fremstå som nødvendig for å hindre tap av menneskeliv eller alvorlig personskade” Disse to vilkårene er kumulative, og begge vilkårene må være oppfylt for at politiet kan gjøre bruk av skytevåpen mot gjerningspersonen.

I forhold til proporsjonalitetsprinsippet må bruken av skytevåpen avpasses i forhold til situasjonens alvorlighet, og skadeomfang. Dette er hensyntatt i våpeninstruksen ved det oppstilte kravet om at skytevåpen bare kan benyttes i tilfeller der menneskeliv er truet, eller der det er fare for alvorlig personskade. Kravet er følgelig oppfylt der menneskeliv kan gå tapt, men minimumskravet for at politiet kan gjøre bruk av skytevåpen i relasjon til bestemmelsen er at angrepet minst må kunne føre til ”alvorlig personskade”.

Spørsmålet blir i herværende sammenheng om hva som kan anses som ”alvorlig personskade”. Det avgjørende blir å avgjøre graden av vold som gjerningspersonen må påføre noen før politiet kan stanse gjerningspersonen ved å benytte skytevåpen mot ham. Begrepet har ikke noe klart juridisk innhold, I relasjon til skadebegrepet opererer straffeloven med bestemmelser om ”skade” og ”betydelig skade”. I relasjon til skadebegrepet i straffeloven finnes ulike alternativer til uttrykket skade i strl. § 229, grov skade i strl. § 231. Begrepet ”betydelig skade” har også en definisjon i straffeloven § 9.

I rettspraksis er det en tendens til å bruke ”alvorlig personskade” synonymt med formuleringen ”betydelig skade”³⁵, og dette gir en viss veiledning for hvordan formuleringen i våpeninstruksen skal fortolkes.

Rent språklig bør en slik skade som våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav a foreskriver, ligge innenfor skadebegrepet i straffeloven § 229, og i de tilfellene gjerningspersonen har overtrådt det objektive gjerningsinnhold i straffeloven § 229 – for å ha forvoldt betydelig legemsskade – kan politiet bruke skytevåpen mot gjerningspersonen.

6.2 Våpeninstruksen § 19 andre ledd bokstav b

Våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b sier at skytevåpen bare må brukes når:

”det anses påkrevd med umiddelbar pågrepelse av person som er mistenkt, siktet eller domfelt for drap eller andre grove voldshandlinger, eller forsøk på slike voldsforbrytelser, eller av personer som av andre grunner anses som særlig farlige for rikets sikkerhet, menneskers liv eller helse”.

Pågripelsen i slike tilfeller er et middel til å forebygge realiseringen av den risiko som farlige personer utgjør.

Denne bestemmelsen hjemler bruk av skytevåpen der det anses påkrevd med umiddelbar pågrepelse av særlig farlige personer. Instruksen opererer med to personkategorier. Den første kategorien av personer som er omhandlet av instruksen er person som er mistenkt, siktet eller domfelt for drap eller andre grove voldshandlinger, eller forsøk på slike voldsforbrytelser. Dette blir behandlet under pkt. 6.2.1 om hvilke personer det kan bli brukt våpenmakt mot. Den andre kategorien personer gjelder person som utgjør en særlig risiko i forhold til to alternative interesser. Dette er rikets sikkerhet og menneskers liv eller helse. Dette blir behandlet under pkt. 6.2.1.3.

³⁵ Tor-Geir Myhre: Som siste utvei, side 109 hvor avgjørelsene av Høyesterett inntatt i Rt. 1997 s. 1070, Rt. 1992 s. 1522 og Rt. 1988 s. 739 blir referert til.

Det er ikke bare våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b som omhandler bruk av skytevåpen i en pågripelsessituasjon. Også instruksens § 21 retter seg mot en pågripelsessituasjon, og her gjelder det et skjerpet forholdsmessighetskrav i forhold til bestemmelsen i § 19 annet ledd bokstav b. Systematisk hører bestemmelsen sammen med § 19 annet ledd bokstav b, men denne bestemmelsen blir behandlet i pkt. 7.

6.2.1 Hvilke personer retter bestemmelsen seg mot?

Det er i hovedsak farlige personer bestemmelsen retter seg mot, og som det kan brukes skytevåpen mot i en pågripelsessituasjon.

Den første kategorien er typiske voldsforbrytere, og instruksjonsteksten åpner for bruk av skytevåpen mot personer som er mistenkt, siktet eller domfelt for drap eller andre voldshandlinger. Den andre kategorien personer bestemmelsen retter seg mot er de som av andre grunner anses som særlig farlig for rikets sikkerhet, menneskers liv eller helse.

6.2.1.1 Mistenkt, siktet eller domfelt

Det første man må ta stilling til er hva som ligger i ”mistenkt” i relasjon til våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b.

I kravet ligger det at dersom politiet skal bruke skytevåpen mot gjerningspersonen for å pågripe eller stanse ham, må de på et forholdsvis sikkert grunnlag være sikre på at de jager rett gjerningsmann. Det må med andre ord ikke være tvilsomt at den person som skal pågripes er rett gjerningsmann.

I straffeprosessuell sammenheng vil en mistenkt være den en forfølgning retter seg mot, men på bakgrunn av middelets styrke – som i pågripelsessituasjoner etter våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b, der adgangen til bruk av skytevåpen er hjemlet – kreves det en meget sterk mistanke. Det er antatt at i straffeprosessuell sammenheng påvirkes forholdsmessigheten ved bruk av tvangsmidler av hvor sterk eller svak mistanken er, og av

denne grunn må politiet ha en meget sterk mistanke.³⁶ Det er ikke nok å bygge på antagelser eller spekulasjoner. Grunnlaget for et slikt strengt krav til den aktuelle mistankens styrke ligger først og fremst til gjerningspersonens rettssikkerhet.

Hva gjelder det forhold at gjerningspersonen er siktet for handlinger som beskrevet i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b, må de samme betraktningene som gjelder for mistenkt også gjelde i relasjon til siktet. Det vil si at også her gjelder utgangspunktet om at politiet bare er berettiget til å bruke skytevåpen der det foreligger sikre holdepunkter for at politiet vet at vedkommende er riktig gjerningsperson.

Hva som regnes som sikre opplysninger kan variere, og politiet må i det enkelte tilfelle vurdere de fakta som er tilgjengelige. Se mer om beviskravet i pkt. 8.

6.2.1.2 Drap eller andre grove voldshandlinger

Bestemmelsen i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b retter seg mot personer som er mistenkt, siktet eller domfelt på grunn av ”drap” eller ”andre grove voldshandlinger”. Som det fremgår av bestemmelsen er det ikke et krav om at gjerningspersonen har begått slike handlinger som beskrevet i bestemmelsen tidligere, det er tilstrekkelig at han er mistenkt eller siktet for sådanne handlinger. Også forsøk på slike handlinger er omfattet av bestemmelsen, og kan gi grunnlag for politiet å bruke væpnet makt mot gjerningspersonen.

I relasjon til bestemmelsen i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b menes ”drap” forsettelig drap, og det er antatt at det ikke er meningen at det skal gjelde uaktsomt drap.³⁷ Hva gjelder de grove voldshandlingene blir spørsmålet i denne sammenheng hva som er den nedre grense for subsumsjonen av grove voldshandlinger.

Voldshandlinger blir ofte karakterisert ved at følgene av dem må resultere i en fysisk legemskrenkelse, og slike voldshandlinger rammes av straffeloven §§ 228 og 229.

Imidlertid er det ikke nok at det er en voldshandling i relasjon til bestemmelsen i

³⁶ Tor-Geir Myhrer: Som siste utvei, side 113, jfr. Andenæs: Norsk straffeprosess bind II side 148.

³⁷ Tor-Geir Myhrer: Som siste uvei, side 113.

våpeninstruksen, den må videre kunne karakteriseres som ”grov”, slik at legemsfornærmelse og legemsbeskadigelse normalt ikke vil være tilstrekkelig. Dette fremkommer også i kommentaren til bestemmelsen i våpeninstruksen der det blir antatt at overtredelse av straffelovens bestemmelser i §§ 228 og 229 ikke er ”grove voldshandlinger”.

Imidlertid er det åpnet for et unntak i relasjon til bestemmelsen i straffeloven § 229. Det fremkommer i kommentaren at dersom voldsutøvelsen eller legemsbeskadigelsen er gjort med skytevåpen eller annet farlig redskap, og dette kan medføre gjentakelsesfare, kan dette medføre at politiet kan bruke skytevåpen mot gjerningspersonen. Det er således en konkret vurdering som må gjøres for å avgjøre hvorvidt voldsutøvelsen kan karakteriseres som grov, slik at våpeninstruksens vilkår for bruk av skytevåpen er oppfylt.

Høyesterett har kommet med karakteristikk av hva som regnes som ”grove voldshandlinger”, og disse kan ha overføringsverdi også i forbindelse med tolkningen av ”grove voldshandlinger” i bestemmelsen i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b. I en dom fra 1969³⁸ ble formuleringen brukt om et tilfelle der gjerningspersonen ”med knyttet neve slo et kraftig slag mot B og traff ham i venstre øye med den følge at B falt overende og ble liggende en kortere tid”. Høyesterett var også enig med byretten at domfeltes handling var en ”ubeføyet og brutal handling”. Videre sier Høyesterett at: ”Uansett tidsforløpet er under disse forhold hensynet til den alminnelige lovlydighet etter min mening til hinder for å gi betinget straff for en så grov voldshandling som denne.” Imidlertid gjaldt tiltalen i denne dommen på straffeloven § 228 første og andre ledd, og i relasjon til bestemmelsen i våpeninstruksen kan ikke dette karakteriseres som ”grov voldshandling”. Annerledes ville det kanskje blitt dersom gjerningspersonen hadde brukt våpen eller annet farlig redskap. Kommentaren til våpeninstruksen åpner som nevnt ovenfor for at vilkåret om ”grov voldshandling” er oppfylt i de tilfellene legemsbeskadigelsen er forøvet med skytevåpen eller annet farlig redskap.

³⁸ Rt. 1969 side 467.

I Rt. 2004 side 804 brukte Høyesterett begrepet ”grov voldshandling” om tilfelle der fornærmede ble ”slått med knyttet neve mot det venstre øye” og at ”slaget knuste brilleglasset på den ene siden, og var så hardt at innfatningen laget kutt ved det venstre øyet til E”. I tillegg ble fornærmede gjentatte ganger sparket i hode og overkropp mens han lå nede. Tiltalen i denne saken lød på blant annet overtredelse av straffeloven § 229 annet straffalternativ. Ved vurderingen om de handlinger som beskrevet i dommen kan karakteriseres som ”grove voldshandlinger” i relasjon til bestemmelsen i våpeninstruksen annet ledd bokstav b, trekker konklusjonen i samme retning som dommen inntatt i Rt. 1969 side 467.

Rt. 1998 side 1384 gjaldt tiltalen på straffeloven § 229 tredje straffalternativ og her ble karakteristikken ”grov voldshandling” brukt på tilfelle der gjerningspersonen slo et ølglass med stor kraft mot fornærmedes hals slik at hovedpulsåren sprakk. I dette tilfellet er også karakteristikken ”grov voldshandling” i relasjon til våpeninstruksens bestemmelse oppfylt, her ble voldsutøvelsen og legemsbeskadigelsen forøvet med en gjenstand som kan karakteriseres som farlig redskap.

Ved den konkrete vurderingen må det også være tillatt å legge vekt på strafferammen til den aktuelle handlingen.³⁹ Voldshandlinger med strafferamme på 10 år eller mer kan i de aller fleste tilfeller karakteriseres som ”grove voldshandlinger”. Således vil overtredelse av straffeloven § 229 tredje straffalternativ, jfr. straffeloven § 232, straffeloven § 231 og straffeloven § 233 få betegnelsen ”grov voldshandling”. Etter omstendighetene kan også overtredelse av straffeloven § 229 annet straffalternativ, jfr. 232 (strafferamme på 9 år) bli karakterisert som ”grov voldshandling” i relasjon til våpeninstruksens bestemmelse hvis det for eksempel er brukt skytevåpen eller annet farlig redskap.

³⁹ Tor-Geir Myhrer: Som siste utvei, side 114. ”Som et utgangspunkt for vurderingen vil en derfor ikke komme galt av sted om det trekkes en veiledende grense knyttet til strafferammer. Voldsforbrytelser som kan straffes med 10 års fengsel eller mer, blir nok gjerne karakterisert som ”grove voldshandlinger”.

Jfr. også Auglend mfl. På side 461: ”Videre må det dreie seg om grovere vold, fortrinnsvis handlinger med en strafferamme på over 10 år.”

Hva gjelder grovt ran er dette en praktisk gruppe forbrytelser der det kan bli aktuelt å bruke skytevåpen mot gjerningspersonene. Grove ran, straffeloven § 267, jfr. § 268 har en strafferamme på 12 år. Dersom ranet er grovt på grunn av voldsutøvelsen, for eksempel der det blir benyttet våpen og annet farlig redskap, kan det neppe være tvilsomt at handlingen faller inn under gruppen ”grove voldshandlinger” i relasjon til bestemmelsen i våpeninstruksen.

6.2.1.3 Andre som er særlig farlige

Våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b gir også adgang til å bruke våpenmakt ved pågripelse av ”personer som av andre grunner anses som særlig farlig for rikets sikkerhet, menneskers liv eller helse”.

Til personer som er ”særlig farlig for rikets sikkerhet” må risikoen primært knytte seg til de forbrytelser som er beskrevet i straffeloven kapittel 8 og 9.⁴⁰ Kommentaren til våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b konkretiserer hva slags type gjerningsmenn som kan være fare for rikets sikkerhet, men den er ikke ansett å være uttømmende. Normalt vil de personene som omfattes av denne gruppen være spioner sabotører eller terrorister.⁴¹

Hvilke omstendigheter som utgjør en særlig trussel for rikets sikkerhet vil i stor grad avhenge av om landet befinner seg i en krigs- eller krisesituasjon, og dette vil også normere når det er forholdsmessig å benytte skytevåpen for å verne om de interessene som våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b omhandler. Graden av farlighet disse personene representerer har betydning i så henseende, og kan medføre at for eksempel ikke alle spioner i fredstid representerer et tilstrekkelig faremoment for rikets sikkerhet, slik at bruk av skytevåpen mot disse ikke tilfredsstiller forholdsmessighetskravet. Dette viser at angrep eller trussel på rikets sikkerhet kan være av meget ulik karakter. Imidlertid kan det være andre handlinger som kan medføre fare for rikets sikkerhet i fredstid, for eksempel ved sabotasje- og terrorhandling. I slike situasjoner vil det innebære en akutt fare for viktige

⁴⁰ Auglend mfl. Side 461.

⁴¹ Tor-Geir Myhrer: Som siste utvei, side 116.

samfunnsinteresser, herunder store materielle ødeleggelser. Slike situasjoner kan også lett sette menneskers liv og helse i fare.

Det andre alternativet av farlige personer våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b nevner, er de personene som er å anse som særlig farlige for ”menneskers liv eller helse”. Faren må rettes mot ”menneskers liv eller helse”, og denne interessen er det forholdsmessig å beskytte med skytevåpen. Kategorien av faren refererer seg først og fremst til grov voldskriminalitet og allmennfarlige forbrytelser, og omfatter gjerningsmenn av svært forskjellig karakter med hensikt å utføre handlinger som setter menneskers liv og helse i fare. I forhold til bestemmelsen må det være klart at vilkåret for å bruke skytevåpen er oppfylt i terrorsituasjoner, og personene som mistenkes for dette gjør seg skyldig i overtredelse av terrorbestemmelsen i straffeloven § 147a.

Ikke bare menneskers liv, men også helse er beskyttelsesverdig, og forholdsmessig å bruke skytevåpen for å beskytte. Faren må i dette tilfelle rettes mot menneskers helse, og dette tyder på at faren må ha en fysisk skadelig effekt på legemet, som kan være fysiske ytre skader, eller helsemessige indre skader. I denne relasjon må handlinger som faller inn under straffeloven § 152 tilfredsstillende vilkåret i våpeninstruksen. Denne bestemmelsen omhandler forgiftning av drikkevann. Det samme som er sagt om straffeloven § 152 må nok også gjelde for § 153. Det er antatt at også de som mistenkes for kapringer etter straffeloven § 151a også faller inn under bestemmelsen i våpeninstruksen⁴²

Bestemmelsen gjelder også personer i mental ubalanse som representerer stor fare for andres liv eller helse, og der en med sikkerhet kan fastslå at personen vil begå alvorlige voldshandlinger. En øyeblikkelig pågripelse av slike personer kan i ytterste konsekvens innebære at gjerningsmannen blir skutt og drept. Men på den andre side kan også konsekvensene ved ikke å gripe inn få svært alvorlige konsekvenser.

⁴² Tor-Geir Myhrer: Som siste utvei, side 115, og Auglend mfl. Politirett, side 461.

6.2.2 Hvilke situasjoner retter bestemmelsen seg mot?

6.2.2.1 Pågripelsessituasjoner

Bestemmelsen i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b retter seg mot de situasjonene der det må ”anses påkrevd med umiddelbar pågripelse” av de personene som er særlig farlige på grunn av alvorlige voldshandlinger eller av andre grunner.

I straffeprosessen forstås pågripelse i samsvar med det som er bestemt av straffeprosessloven § 171 flg., og begrepet har i straffeprosessuell sammenheng et innhold som er rettslig avgrenset fra tiltak som innbringelse, anholdelse og lignende. Spørsmålet blir om ”pågripelse” i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b har den samme forståelse som følger av straffeprosesslovens bestemmelser.

Det følger av en naturlig språklig forståelse av begrepet ”pågripelse” at det innebærer at man fysisk tar kontroll over den angjeldende person. I straffeprosessuell sammenheng innebærer ”pågripelse” også det som følger av den naturlige forståelsen av uttrykket, men pågripelsen er i denne relasjon et ledd i en pågående straffesak mot gjerningspersonen. Dette er imidlertid ikke tilfelle for situasjoner der det kan bli besluttet å bruke våpenmakt mot gjerningspersonen, idet våpenmakt i relasjon til bestemmelsen i våpeninstruksen skal ha et avvergende formål, og ikke et straffeprosessuelt formål. Dette taler for at forståelsen av begrepet ”pågripelse” i våpeninstruksen ikke er den samme som i straffeprosessuell forstand. Sammen med dette momentet tilsier også reelle hensyn at begrepet i våpeninstruksen skal ha en annen betydning, da slik at formålet med pågripelsen skal innebære at man får kontroll over gjerningspersonen til tross for at personen ikke har gjort noe galt, men der det er sterke holdepunkter for at noe alvorlig kommer til å skje. I tillegg til dette blir det fremhevet at forståelsen av den alminnelige pågripelsesbestemmelsen i straffeprosessloven ikke er avgjørende for fortolkningen av våpeninstruksens ”pågripelsesbestemmelse”.⁴³ Samlet trekker disse argumentene i retning

⁴³ Tor-Geir Myhrer: Som siste utvei, side 120.

av at begrepet i våpeninstruksen innebærer at forståelsen som skal legges til grunn er at man tar fysisk kontroll over gjerningspersonen.

I tillegg til at det må dreie seg om en pågripelse i den forstand som ovenfor drøftet, må pågripelsen ”anses påkrevd” med umiddelbar virkning. I dette ligger et sannsynlighetskrav. Dette kravet til sannsynlighet retter seg mot de konsekvensene som kan bli følgene av at gjerningspersonen ikke pågripes umiddelbart. Uttrykket ”anses påkrevd” taler om en sannsynlighetsgrad, og slik dette uttrykket har blitt forstått i straffeprosessuell terminologi, kreves det en sterk grad av sannsynlighetsovervekt. Imidlertid er ikke straffeprosesslovens pågripelsesbestemmelse avgjørende for fortolkningen av våpenloven. I relasjon til våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b har man å gjøre med meget farlige personer, og det er grunn til å frykte at disse personene vil gjøre handlinger som kan få alvorlige konsekvenser. Av denne grunn bør ikke straffeprosesslovens sannsynlighetsvurdering få betydning for hvordan bestemmelsen i våpeninstruksen skal forstås. I relasjon til våpeninstruksen trekker formuleringen ”anses påkrevd” i retning av en lavere grad av sannsynlighet.

Den sannsynlighetsvurderingen som ligger til grunn for hvilken risiko gjerningsmannen representerer må politiet gjøre fortløpende under oppdraget, og i praksis vil de være i en situasjon der de må handle raskt. Dette er også et moment som trekker i retning av at det kreves en lav grad av sannsynlighet.

Dersom den informasjonen politiet har, danner en sannsynlighetsovervekt for at gjerningspersonen representerer en slik fare som beskrevet i våpeninstruksen, vil det være grunnlag for å pågripe ham øyeblikkelig.

6.2.2.2 Faresituasjon

Kravet for at en pågripelse ved bruk av skytevåpen skal være hjemlet etter våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b er at det skal være ”påkrevd med umiddelbar pågripelse”. I dette ligger at det må få visse følger hvis pågripelse ikke blir iverksatt overfor gjerningsmannen. Disse følgene er den risikoen som kan utløses ved at gjerningsmannen ikke blir pågrepet.

Siden bestemmelsen gjelder pågripelsessituasjoner, kan det tenkes gjerningsmannen ikke har foretatt den handlingen som utløser selve faresituasjonen, og spørsmålet blir hvor nærliggende må faren være før politiet kan være berettiget til å bruke skytevåpen for å pågripe personen. I kravet om at det må være påkrevd med ”umiddelbar” pågripelse gir dette uttrykk for at den risikoen som eventuelt kan utløses ved ikke å pågripe gjerningspersonen, må være nærliggende. Dette nærhetskravet viser seg ved at den handling som kan utgjøre trusselen må ligge forholdsvis nær i tid. Dette innebærer at det ikke kan med hjemmel i våpeninstruksen være adgang til å bruke våpen i en pågripelsessituasjon bare for sikkerhets skyld.

Typiske situasjoner som er omfattet av våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b er i tilfellene der politiet har god informasjon og vet mye om den antatte gjerningspersonen, og utviklingen er av en slik art at den overbeviser politiet om at det foreligger særdeles tungtveiende grunner for å pågripe vedkommende, samt at konsekvensene ved unnlatt pågripelse kan få fatale følger for liv eller helse.

6.3 Våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav c

Våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav c gir politiet adgang til å bruke skytevåpen for å beskytte ideelle eller materielle interesser. I motsetning til bestemmelsene i bokstav a og i bokstav b er det åpnet for bruk av skytevåpen i tilfeller hvor liv og helse ikke er truet. Bestemmelsen normerer at det er forholdsmessig å benytte skytevåpen der det er påkrevd for å hindre vesentlig skade på ”utenlandsk eiendom” eller når ”særlige viktige samfunnsinteresser” er alvorlig truet. Bestemmelsen gir adgang til å til å verne særlige beskyttelsesverdige interesser med skytevåpen, og bestemmelsen kan sammenlignes med nødrettsbestemmelsen i straffeloven § 47. Også i relasjon til bestemmelsen i straffeloven § 47 legges det opp en tilsvarende avveining mellom det mål som søkes oppnådd, og de midlene det er adgang til å benytte for å oppnå målet. Tilsvarende blir vurderingen i forhold til våpeninstruksens bestemmelser, der målet er å hindre alvorlig skade på utenlandsk eiendom eller viktige samfunnsinteresser, målt opp mot middelets skadepotensial.

Formålet ved å bruke våpenmakt i de tilfellene våpeninstruksen § 19 annet ledd beskriver, er for å hindre at en trussel blir realisert. Etter en naturlig forståelse av ordlyden er det ikke oppstilt et krav om at angrepet har startet, kravet er at det har blitt realisert en trussel, eller at det er en nærliggende fare for et angrepet på interessene. Dette fremgår av ordlyden ved at skytevåpen kan brukes der det er ”påkrevd for å hindre” og når interessene ”er truet”.

6.3.1 Vern av utenlandsk eiendom

6.3.1.1 Hva forstås med utenlandsk eiendom?

Bestemmelsen i våpeninstruksen gir politiet adgang til å bruke skytevåpen for å hindre vesentlig skade på ”utenlandsk eiendom”. Spørsmålet i dette avsnittet blir hva som skal forstås med ”utenlands eiendom” i relasjon til bestemmelsen i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav c.

Begrepet ”utenlandsk eiendom” er et vidt begrep, og det som følger av en naturlig språklig forståelse av begrepet er at det omfatter eiendommer som er eid av utenlandske personer eller selskaper, og også utenlandske stater. Imidlertid kan ikke bestemmelsen forstås ut fra sin ordlyd, slik at den favner like vidt som det som følger av en naturlig språklig forståelse av ”utenlandsk eiendom”.⁴⁴

Bestemmelsen i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav c må ses i lys av Norges folkerettslige plikt til å beskytte fremmede staters ambassader og diplomaters private boliger. Dette fremgår av Wienkonvensjonens art. 22, jfr. art. 30, og det er først og fremst disse utenlandske eiendommene som våpeninstruksen gir beskyttelse.

⁴⁴ Tor-Geir Myhrer: Som siste utvei, side 129, hvor det står i relasjon til hva som skal forstås med ”utenlandsk eiendom”: ”Det kan åpenbart ikke favne så vidt at det omfatter eiendom som er eid av utenlandske statsborgere eller selskaper. Ingen rimelig grunn tilsier at slike objekter skal kunne forsvares med sterkere midler enn eiendom eid av norske interesser”.

6.3.1.2 "Vesentlig skade"

Det er bare "vesentlig skade" på utenlandsk eiendom som er beskyttelsesverdig ved bruk av væpnet makt. Det må åpenbart siktes til svært alvorlig skadeverk for at bestemmelsen kan være anvendelig, og bagatellmessig skadeverk faller således utenfor. Slike bagatellmessige skadeverk kan være kasting av gjenstander, tilgrising av fasader, knusing av vinduer osv. Det sentrale i forhold til å vurdere om skaden kan materialisere seg i en vesentlig skade er om eiendommen angripes med en slik styrke at de materielle ødeleggelsene må forventes å bli betydelige. Her vil det kunne være aktuelt å bruke skytevåpen for å hindre skaden, forutsetningsvis der ambassaden ikke lenger vil kunne gi slik fysisk beskyttelse som wienkonvensjonen forutsetter.⁴⁵ Befinner ambassadens personale seg i eiendommen, og disse blir utsatt for fare på grunn av de skader eiendommen blir påført, er det i dette tilfelle hjemmel for å bruke skytevåpen for å beskytte eiendommen i medhold av våpeninstruksen. Det kan ofte være en uklar grense for hvilken bestemmelse i våpeninstruksen som er anvendelig der for eksempel terroraksjoner rettes mot ambassaden. I et terroranslag mot en ambassade kan det være at våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav a er anvendelig hvis ambassadepersonalet står i fare for å bli utsatt for en alvorlig voldsanvendelse. Imidlertid hvis aksjonen bare har skadevoldende evne på den aktuelle bygningen, kan våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav c være anvendelig, under forutsetning av at bygningen ikke kan gi personalet den beskyttelse som wienkonvensjonen krever.

6.3.1.3 Skytevåpen må "anses påkrevd"

I formuleringen "anses påkrevd" skal bruken av skytevåpen vurderes forholdsmessig opp mot at "utenlandsk eiendom" kan bli tilført vesentlig skade. Denne forholdsmessighetsvurderingen er en vanskelig problemstilling. Den potensielle skaden på et materielt retts gode, må i ytterste konsekvens måles opp mot menneskeliv. Spørsmålet i denne sammenheng er om det er tilstrekkelig interesseovervekt i favør å bruke skytevåpen for å redde materielle interesser? Grensedragningen har ikke vært oppe til behandling av norske domstoler, så det er vanskelig å fastslå den eksakte grense.

⁴⁵ Auglend mfl. Politirett, side 462.

Et nærliggende spørsmål er om våpeninstruksen kommer i konflikt med Norges folkerettslige forpliktelser. I denne sammenheng først og fremst EMK art. 2 om retten til liv. Dette spørsmålet blir drøftet under pkt. 7, om hvorvidt våpeninstruksen kan komme i konflikt med Norges folkerettslige forpliktelse.

6.3.2 Vern av særlige viktige samfunnsinteresser

6.3.2.1 Hva forstås med "særlige viktige samfunnsinteresser"?

Særlige viktige samfunnsinteresser er det også hjemmel til å beskytte ved bruk av skytevåpen dersom disse er alvorlig truet. Spørsmålet som blir drøftet i dette avsnittet er hva som er "særlig viktige samfunnsinteresser".

Formuleringen "viktige samfunnsinteresser" tyder på, etter en vanlig språklig forståelse, at det må dreie seg om institusjoner eller installasjoner som har en viktig samfunnsmessig rolle. Eksempler på slike kan være oljeinstallasjoner, og annen viktig infrastruktur, slik at også flytrafikk og flyplasser regnes til i denne kategori av viktig samfunnsinteresser. Også viktige offentlige bygninger som Stortinget, Slottet, Regjeringskvartalet og Høyesteretts bygning kan være slike viktige bygninger som har en viktig samfunnsmessig rolle.

6.3.2.2 Situasjoner bestemmelsen tar sikte på

Situasjonen bestemmelsen tar sikte på er typiske opprørsituasjoner. Det fremgår av kommentaren til bestemmelsen i våpeninstruksen at alternativet gir hjemmel for å bruke skytevåpen dersom ukontrollerbare menneskemengder retter en overhengende og massiv trussel mot viktige samfunnsinteresser. Situasjonen tar sikte på at politiet må ha mistet kontrollen over menneskemengden, og at opprøret skaper en akutt fare for de vesentlige samfunnsinteressene.

6.3.2.3 Alvorlig truet

Situasjonen som berettiger bruk av skytevåpen, er at viktige samfunnsinteresser er "alvorlig truet". I relasjon til dette kravet er det ikke nok at selve samfunnsinteressen er truet, det må

også foreligge en alvorlig trussel mot denne interessen. Selve alvorligheten i trusselen må innebære at skadeomfanget kan utgjøre at institusjonen, installasjonen eller bygningen kan miste sin funksjon.

7 Forholdsmessighetskravet etter våpeninstruksen § 21

Våpeninstruksen § 21 lyder som følger:

”Overfor personer som flykter i kjøretøy, båt eller luftfartøy, må skytevåpen bare brukes når det gjelder særlig farlige personer, og det dessuten anses ubetinget nødvendig at vedkommende pågripes umiddelbart”.

Våpeninstruksen § 21 normerer når det er forholdsmessig å bruke skytevåpen ”overfor personer som flykter i kjøretøy, båt eller luftfartøy”. Bestemmelsen gjelder, i likhet med våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav c, en pågripelsessituasjon, og systematisk hører bestemmelsen inn under våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b.

I § 21 er det bestemt at i visse pågripelsessituasjoner skal det gjelde et skjerpet forholdsmessighetskrav i forhold til bestemmelsen i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b. Dette skjerpede forholdsmessighetskravet viser seg ved at det bare kan anvendes skytevåpen der det ”anses ubetinget nødvendig at vedkommende pågripes umiddelbart”. I pågripelsessituasjoner regulert av § 19 annet ledd bokstav b er kravet at det må ”anses påkrevd med umiddelbar pågripelse”. Det som utgjør den strengere gradsforskjell er at i § 21 benytter formuleringen ”anses ubetinget nødvendig”, mens det i § 19 annet ledd bokstav b bare er et krav om at pågripelsen ”anses påkrevd”.

7.1 Begrunnelsen for det skjerpede forholdsmessighetskravet

Hensynet bak det skjerpede forholdsmessighetskravet i § 21 kan begrunnes i at bruk av skytevåpen mot fartøyer i bevegelse kan ha særdeles negative konsekvenser. Først og fremst tilsier hensynet til personene i kjøretøyet at det bør være en streng terskel for bruk av våpen, ikke bare kan dette gjelde gjerningsmannen, men det kan også være andre

personer i kjøretøyet som ikke er mål for politiets pågripelse. Også i forhold til utenforstående personer begrunner et sterkt forholdsmessighetskrav. Er disse personene i nærheten av kjøretøyet som blir beskutt, medfører dette betydelig fare for dem. Et rettet skudd mot kjøretøy i bevegelse kan få uante konsekvenser, og det er vanskelig å forutse hvordan kjøretøyet vil oppføre seg ved at det blir skutt på. Det kan oppstå store materielle ødeleggelser på kjøretøyet, samt at den som fører kjøretøyet kan miste kontrollen, med den konsekvens at det kan oppstå store skader. Konsekvensene kan innebære materielle ødeleggelser, eller i verste fall at liv går tapt.

Et annet forhold som begrunner et sterkt forholdsmessighetskrav ved bruk av skytevåpen for å stanse farlige personer som flykter i kjøretøy, er at skudd mot slike objekter i bevegelse er svært vanskelig å utføre. I verste fall kan politimannen som avfyrrer skuddet bomme på målet, med den følge at andre settes i fare.

7.2 Situasjonen som våpeninstruksen § 21 regulerer

Ordlyden i våpeninstruksen § 21 regulerer adgangen til å bruke skytevåpen overfor særlig farlige personer som flykter i kjøretøy, båt eller luftfartøy, og det anses ubetinget nødvendig at vedkommende pågripes umiddelbart.

I kommentaren til bestemmelsen i våpeninstruksen § 21 fremgår det at ”bruk av skytevåpen mot kjøretøy/fartøy i fart, må bare skje i helt ekstraordinære situasjoner”. Dette tyder på at det bare er åpnet adgang til å bruke skytevåpen mot personer som flykter i kjøretøy i fart, det vil si at kjøretøyet er i bevegelse. Under alle omstendigheter må den som flykter være karakterisert som ”særlig farlig person”. Imidlertid kan ikke bestemmelsen i § 21 tas på ordet. I de tilfeller som kjøretøyet blir brukt som våpen mot for eksempel politiet, og det er fare for alvorlig voldsanvendelse, er det våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav a som regulerer forholdet.⁴⁶ I slike situasjoner vil ikke det sterkere forholdsmessighetskravet i våpeninstruksen § 21 gjelde.

⁴⁶ Jfr. pkt. 6.1.1

Våpeninstruksen § 21 regulerer, i likhet med våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b, politiets bruk av skytevåpen ved en pågripelsessituasjon. Av denne grunn er det nødvendig å se på forskjellene mellom vilkårene i § 19 annet ledd bokstav b, og § 21. Det er i relasjon til bestemmelsen i § 19 at det skjerpede forholdsmessighetskravet gjør seg gjeldende.

Begge bestemmelsene gjelder pågrepelse av særlige farlige personer. Personkategorien er sammenfallende for begge bestemmelsene, og det er ikke noen forskjell i betydningen ”særlig farlige personer” i verken § 19 annet ledd bokstav b, eller § 21.⁴⁷

Det må videre i dreie seg om en ”umiddelbar” pågrepelse. Begge bestemmelsene knytter seg til dette behovet for ”umiddelbar pågrepelse”.

I relasjon til det sterkere forholdsmessighetskravet viser dette seg ved at det i § 21 er et krav om at pågripelsen må ”anses ubetinget nødvendig”, mens det i § 19 annet ledd bokstav b, bare er et krav om at pågripelsen ”anses påkrevd”. I forhold til bestemmelsen i § 21 må det være klart nødvendig at gjerningspersonen pågripes umiddelbart, dvs. med en gang. Dette nødvendighetskravet stiller krav at en umiddelbar pågrepelse er av avgjørende betydning for å unngå konsekvensene ved at han unnslipper. I dette ligger en sterkere forholdsmessighet enn det som følger av våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b.

Bestemmelsen i § 21 må ses i lys av den forholdsmessighetsvurdering som ligger i våpeninstruksen § 16 fjerde ledd om at ved bruk av våpen skal ”skadevirkningen søkes begrenset mest mulig”. Dette har blant annet betydning for hvor skudd kan rettes. I relasjon til bestemmelsen i § 21 må det her gjelde et krav om at kjøretøyet settes ut av sin funksjon. I kommentaren til bestemmelsen er det også denne forståelsen som må legges til grunn. Her fremgår det at ”skudd mot kjøretøy bør bare rettes mot dekk eller motor”.

⁴⁷ Tor-Geir Myhrer: Som siste utvei, side 126.

8 Hvilke bevismessige krav må foreligge før skytevåpen kan benyttes?

Det er politiets oppgave i det enkelte tilfelle å vurdere behovet for bruk av skytevåpen i det aktuelle oppdraget. Denne vurderingen skal utgå fra en objektiv norm basert på det faktiske hendelsesforløpet og den informasjon som politiet besitter. Imidlertid kan vurderingen for bruk av skytevåpen basere seg på usikker informasjon og i mange tilfeller flertydig informasjon både fra politiets egen etterforskning og fra for eksempel vitner.

Problemstillingen videre vil bli spørsmålet om hvilken grad av sikkerhet må foreligge før bruk av skytevåpen kan iverksettes. Det som behandles i det følgende er de bevismessige krav relatert til hvorvidt de materielle vilkårene i våpeninstruksen er oppfylt, og de bevismessige kravene til om politiet beskytter rett gjerningsperson.

8.1 Beviskravet for at de materielle vilkår i våpeninstruksen er oppfylt

Politiets vurdering av om de materielle vilkårene i våpeninstruksen er oppfylt beror i stor grad på den informasjon som politiet har skaffet seg og er i besittelse av. Denne informasjonen kan være av usikker karakter, og av den grunn kan det oppstå tvil om vilkårene for å anvende skytevåpen er oppfylt.

I forhold til sannsynlighetskravet er det utenfor strafferetten tilstrekkelig at det foreligger sannsynlighetsovervekt. I relasjon til straffeprosesslovens bestemmelse om pågrepelse i § 171 er kravet om pågrepelse at gjerningspersonen ”med skjellig grunn mistenkes...”. Her vil også sannsynlighetsovervekt være tilstrekkelig. I relasjon til dette sannsynlighetskravet kan man legge til grunn at dersom det er mest sannsynlig at gjerningspersonen holder et våpen i hånden, er også beviskravene i oppfylt for bruk av skytevåpen. I relasjon til bestemmelsen i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav a som omhandler nødvergesituasjoner, må en slik forståelse av beviskravet legges til grunn.

Imidlertid kan ikke synspunktet om sannsynlighetsovervekt i relasjon til bestemmelsen i § 19 annet ledd bokstav b, være avgjørende. Bruk av skytevåpen etter denne bestemmelsen gjelder i pågripelsessituasjoner, og er i så måte ikke av nødvergerettslig karakter. Siden bruk av skytevåpen er det sterkeste maktmiddel tilsier forholdsmessighetsprinsippet at sannsynligheten må være meget sterk. Bestemmelsen i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b må på dette punkt leses med politiloven § 6 annet ledd annet punktum som referanse⁴⁸: ”De midlene som anvendes, må være nødvendige og stå i forhold til situasjonens alvor, tjenestehandlingens formål og omstendighetene for øvrig”. I lys av forholdsmessighetsprinsippet tilsier dette at det ikke må foreligge nevneverdig tvil om at vilkårene for slik bruk er oppfylt.

8.2 Beviskravet om rett gjerningsperson

Spørsmålet i dette avsnittet er om vedkommende person som politiet har til hensikt å skyte er rett gjerningsperson, og om politiet kan benytte skytevåpen på en antatt gjerningsperson der de ikke er helt sikre på at det er denne som har utløst de materielle vilkårene for bruk av skytevåpen.

Der de materielle vilkårene for bruk av skytevåpen foreligger, kan politiet beslutte å gripe til skytevåpen med hjemmel i våpeninstruksen § 19. Imidlertid kan politiet ta feil av den person som har utløst de materielle vilkårene for bruk av skytevåpen. Konsekvensen av dette kan være at politiet skyter feil person.

I forhold til våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b, er den antatte gjerningsmannen identifisert ved at han må være ”mistenkt, siktet eller domfelt”. Den straffeprosessuelle terminologien vedrørende ”mistenkt” er der politiet har en rimelig grunn til å tro at vedkommende er skyldig. I relasjon til den straffeprosessuelle forståelsen kan det også hende at gjerningspersonen får status som siktet ved en lavere grad av sannsynlighet. Grunnen til dette kan være flere, men det kan blant annet være for å unngå foreldelse, jfr. straffeloven § 69 der det fremgår at ”fristen for foreldelse avbrytes ved rettergangsskritt

⁴⁸ Tor-Geir Myhrer: Som siste utvei, side 91.

som medfører at den mistenkte får stilling som siktet”.⁴⁹ Det kan også være grunn til å sikte en person for å sikre ham de prosessuelle rettigheter som tilkommer en siktet.⁵⁰

Imidlertid kan ikke en slik sannsynelighet legges til grunn der det gjelder bruk av skytevåpen mot den antatte gjerningsmannen. Utgangspunktet må nok være at politet ikke er berettiget til å bruke skytevåpen med mindre de er sikre på at det er den aktuelle gjerningspersonen som beskytes.⁵¹ Og ”på bakgrunn av middelets styrke må det kreves en meget sterk mistanke. Det kan ikke være tvilsomt at den person som skal pågripes er rett gjerningsmann”.⁵²

Reelle hensyn taler også for at politiet må være sikre på at de skyter rett gjerningsmann, og det kan ikke rettferdiggjøres at politiet skyter en uskyldig med den begrunnelsen at de trodde de tok rett.

⁴⁹ Jfr. straffeprosessloven § 82.

⁵⁰ Tor-Geir Myhrer: Som siste utvei, side 113.

⁵¹ Tor-Geir Myhrer: Som siste utvei, side 92.

⁵² Jfr. Auglend mfl. Politirett, side 461.

9 Våpeninstruksens forhold til EMK og Norges folkerettslige forpliktelser

Den Europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) setter rettslige skranker for den nasjonale lovgivningen, men EMK får også betydning ved avgjørelsen av hvilke tiltak politiet kan sette i verk overfor borgerne, jfr. menneskerettsloven §§ 2 og 3, jfr. også politiloven § 3 som sier at loven gjelder ”med de begrensningene som er anerkjent i folkeretten eller følger av overenskomst med fremmede stater”.

Den sentrale bestemmelsen i EMK i forbindelse med politiets bruk av våpenmakt, med den konsekvens at liv går tapt, er EMK art. 2 om retten til liv.

Bestemmelsen i EMK om retten til liv lyder som følger:

- 1) Retten for enhver til livet skal beskyttes ved lov. Ingen må med hensikt bli berøvet livet unntatt ved fullbyrdelse av en dom avsagt av en domstol etter å være funnet skyldig i en forbrytelse som loven bestemmer denne straff for.
- 2) Berøvelse av liv skal ikke anses å være skjedd i strid med denne artikkel når den er en følge av en bruk av makt som ikke går lenger enn absolutt nødvendig:
 - a) for å forsvare en person mot ulovlig vold;
 - b) for å foreta en lovlig pågripelse eller for å hindre en person som holdes i lovlig forvaring i å flykte;
 - c) å slå ned på opptøyer eller opprør på lovlig måte.

Art. 2 (1) første setning fastslår generelt en plikt til å sikre retten til livet, mens forbudet mot å ta liv fremgår av art. 2 (1) annen setning. I forhold til bestemmelsen i 2 (1) gir straffeloven om forbrytelser mot liv, legeme og helbred i kapittel 22 tilstrekkelig vern, og sikrer således retten til livet.

Etter konvensjonen er imidlertid ikke retten til livet absolutt. Livet er ikke beskyttet der berøvelsen er skjedd som følge av absolutt nødvendig maktbruk i forhold til de kategoriene som art. 2 (2) bokstav a-c beskriver.

Det følger av EMK art 2 (2) at livet kan bli tatt ved maktbruk dersom maktbruken er ”absolutt nødvendig”. I forhold til kravet om absolutt nødvendighet kan våpeninstruksens generelle vilkår sies å være i samsvar med dette kravet i EMK. I våpeninstruksen er dette nødvendighetskravet ivaretatt i § 19 første ledd ved at det må være ”åpenbart” at andre og svakere midler enn skytevåpen ikke vil føre frem, samt at skytevåpen bare skal brukes ”som siste utveg”.

Det første unntaket i EMK om retten til liv fremgår av art. 2 (2) bokstav a. Denne bestemmelsen gir myndighetene anledning til å ta liv i selvforsvar og som forsvar av andre personer. I relasjon til dette kravet om forsvar mot ulovlig vold, er også våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav a i god harmoni med bestemmelsen i EMK. Både EMK og våpeninstruksen åpner for å ta liv i nødvergelignende situasjoner.

Det andre unntaket i EMK om retten til liv fremgår av art. 2 (2) bokstav b, og bestemmelsen åpner for å ta liv for å foreta en ”lovlig pågripelse” eller ”hindre en person som holdes i lovlig forvaring i å flykte”. Også her er det samsvar mellom det EMK bestemmer og det som blir bestemt i relasjon til bestemmelsen i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav b. Når det gjelder pågripelsessituasjoner som er regulert i våpeninstruksen § 21 er det klart at også denne tilfredsstiller de krav som fremgår av EMK. Her gjelder også et skjerpet forholdsmessighetskrav ved bruk av skytevåpen mot personer som flykter i kjøretøy.

Det tredje unntaket i EMK om retten til liv fremgår av art. 2 (2) bokstav c, og bestemmelsen gir myndighetene adgang til å ta liv for ”å slå ned opptøyer eller opprør på lovlig måte”. I forhold til våpeninstruksens bestemmelse i § 19 annet ledd bokstav c, der det åpner for bruk av skytevåpen der særlig viktige samfunnsinteresser er truet, synes denne å være i harmoni med EMK på dette punkt. Som det fremgår av pkt. 6.3.2.2 konsentrerer bestemmelsen seg om typiske opprørsituasjoner, og det fremgår av kommentaren til bestemmelsen at skytevåpen kan brukes ”dersom ukontrollerbare

menneskemengder retter en overhengende og massiv trussel mot viktige samfunnsinteresser”.

Våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav c åpner også adgang for bruk av skytevåpen for å beskytte ”utenlandsk eiendom”, samt objekter, installasjoner, og institusjoner av stor samfunnsmessig betydning. Disse interessene er ikke omhandlet av unntakene i EMK art.

2. Dette alternativet i våpeninstruksen § 19 annet ledd bokstav c fremstår som problematisk i forhold til EMK art. 2 (2), som etter ordlyden ikke gir rett til å ta liv for å beskytte eiendom mot skade.

10 Oppsummering

Oppgaven har hatt til hensikt å belyse politiets rettslige adgang til å anvende skytevåpen. I oppgaven har jeg drøftet de rettslige rammene for politiets bruk av skytevåpen, og belyst det lovverket som ligger til grunn for at politiet i visse situasjoner kan bruke skytevåpen.

Praksis, og da særlig domstolpraksis, har i liten grad berørt de aktuelle spørsmål jeg har søkt å belyse i oppgaven. Dette har nok sammenheng med det fåtall tilfeller hvor politiet bruker skytevåpen i tjenesten, samt at de sakene som har vært, har blitt vurdert slik at aktuelle tjenestemenn ikke har blitt tiltalt og begjært straffet. De 6 sakene jeg har funnet hos Spesialenheten har alle endt med vedtak om henleggelse.⁵³

Imidlertid forefinnes det begrunnede vedtak i sakene som spesialenheten har hatt til etterforskning og vurdering, men etter gjennomlesning av disse har jeg ikke funnet disse så interessante i forhold til mer prinsipielle spørsmål. For det første gjelder alle disse sakene vurderinger knyttet til våpeninstruksen § 19 bokstav a (nødvergesituasjoner), og etter en nærmere gjennomlesning er det ikke tvilsomt at situasjonsbetingelsene er oppfylt – spørsmål har ikke kommet nevneverdig på spissen. I tillegg er det en sak som også omhandler § 19 bokstav b. Også her er det ikke tvilsomt at man stod overfor pågrepelse av særlig farlig person (vedkommende hadde allerede drept 3 personer).

⁵³ Sak 1 060265.

Sak 2: 060791/200600616

Sak 3: 050350/200500389

Sak 4: 050162/200500120

Sak 5: 050280/200500339

Sak 6: 060275/200600576

For det annet berører ikke vurderingene i sakene noen andre prinsipielle problemstillinger som kunne være aktuelt i drøftelsene av de materielle reglene om politiets bruk av skytevåpen.

I utgangspunktet hadde jeg tenkt til, i tillegg til å belyse de norske reglene, se på lovgivningen i våre to naboland Sverige og Danmark. Imidlertid hadde dette sprengt rammen for omfanget av oppgaven å sammenligne lovgivningen på dette området. Imidlertid finnes det god litteratur⁵⁴ på området, og det er absolutt et spennende tema

Avslutningsvis er det to forhold jeg vil peke på der våpeninstruksen harmonerer dårlig med noen prinsipielle spørsmål – både internrettslig hva gjelder en grunnlovsfestet rettighet, og i forhold til internasjonal rett hva gjelder instruksens innhold på ett enkelt område.

Den første innvendingen jeg har mot måten regelverket er utformet på gjelder forholdet til legalitetsprinsippet i og med at politiets våpenbruk er hjemlet i instruks. Det rettslige grunnlaget for politiets bruk av skytevåpen er som nevnt politiloven § 6 annet og fjerde ledd, jfr. Våpeninstruksen §§ 16 og 19-21. Det er dette regelverket som er bestemmende for når politiet har adgang til å bruke skytevåpen. På mange måter ligger politiets regulering av maktutøvelse, herunder bruk av skytevåpen, i kjerneområdet for legalitetsprinsippet. Dette fordi slik bruk av makt innebærer et særdeles byrdefullt inngrep i personers rettsfære. I relasjon til dette spørsmålet burde våpeninstruksen ha fått en mer lovmessig forankring – enten i lovs form, eller i det minste i forskrifts form.

Den andre innvendingen gjelder våpeninstruksens innhold. Det kan synes som om retten til å bruke våpen, og i ytterste konsekvens ta liv, går lenger enn det som følger av EMK art. 2 (2). Det forhold at skytevåpen kan bli brukt for å beskytte ”utenlandsk eiendom” er i dårlig harmoni med EMK. Det er ingenting i EMK som tilsier at slike interesser skal være mer beskyttelsesverdig enn menneskeliv.

⁵⁴ Annika Norée: Polisets rätt att skjuta og Thomas Elholm: Politiets brug af skydevåben – juridiske aspekter

11 Litteraturliste

11.1 Lover

1. Lov 4. august 1995 nr. 53 – Lov om politiet (politiloven)
2. Lov 22. mai 1902 nr. 10 – Almindelig borgelig straffelov (straffeloven)
3. Lov 22. mai 1981 nr. 25 – Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven)
4. Lov 4. mars 1983 nr. 3 – Lov om statens tjenestemenn m.m. (tjenestemannsloven)
5. Lov 21 mai 1999 nr. 30 – Lov om styrkning av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)

11.2 Instrukser

1. Alminnelig tjenesteinstruks for politiet (politiinstruksen) av 22. juni 1990
2. Våpeninstruks for politiet (våpeninstruksen) av 1. august 1989

11.3 Konvensjoner

1. Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter – Den europeiske menneskerettighetskonvensjon av 4. november 1950.
2. Wien-konvensjonen om diplomatisk samkvem av 18. april 1961.

11.4 Forarbeider m.m.

1. Ot.prp. nr. 22 (1994-1995). Om lov om politiet (politilov)
2. NOU 2002:4 Ny straffelov

11.5 Rettslitteratur

1. Tor-Geir Myhrer, Som siste uveg, Rettslige rammer for politiets bruk av skytevåpen (2005).
2. Ragnar L. Auglend, Henry Johan Mæland, Knut Røsandhaug, Politirett, (2. utgave 2004)
3. Ib Henricson, Politirett (1996)
4. Thomas Elholm, Politiets brug af skydevåpen – Juridiske aspekter (2003)
5. Annika Norèe, Polisens Rätt att skjuta (2004)
6. Hans Kristian Bjerke og Erik Keiserud, Straffeprosessloven med kommentarer (3. utgave 2001)
7. Torstein Echoff og Eivind Smith, Forvaltningsrett (6. utgave 1998)
8. Erik Møse, Menneskerettigheter (2002)

11.6 Dommer (Norsk Retstidende)

1. Rt. 1969 side 467
2. Rt. 1978 side 1259
3. Rt. 1981 side 679
4. Rt. 1992 side 1522
5. Rt. 1997 side 1070
6. Rt. 2004 side 805
7. Rt. 2007 side 1172
8. Rt. 2008 side 696

